بفضل ایزد متعال و عون خدای ذی الجلال

درین سال فرخنده فال و ماه خیر مآل — بر سپهر کمال مهر لازوال — مجموعهٔ بے مثال موسوم بہ

نواب شرافت الدوله خان بهادر مولوی سید شرف الدین احمد خان [illegible]

در مطبع نامی منشی نول کشور واقع لکھنؤ طبع گردید

حمد خداوندیست کہ پیدا کرد انسان را برای امتحان ہر کرا ثابت قدم یافت برگزید بسان حضرت
خاتم انبیا کہ در جمیع امورات دارین محکم آمدہ وخالقِ عالم ویرا فراوان ستودہ چنانچہ قرآن مجید
بذریعۂ رسالتش بخلق فرستادہ تا مردمان آگاہ از نیک و بد شوند و در امتحان کونین سربلند باشند
بعدہ سیّد انبیاء و سندِ صفیاء بلاریب علی مرتضی درین مقام است چراکہ ذاتِ ہمایونش در حقیقت معرفت
کمتر از حضور ختمی مآب درین دار فانی بظہور نیامدہ ہر کہ دیدۂ دانش دارد بہ بیند وکیفیات ہر دو
بزرگواران را بمیزان عقل بسنجد این امر خلاف است کہ جناب ولایت مآب را فضیلت بر حضرت
خاتم رسالت دادہ آید زیرا کہ محمدؐ احمد است و علیؑ حامد محمدؐ و محمدؐ حمید محمود است و حمید حضرت حق
سبحانہ می باشد ازین جہت خداوند را اوّل و محمدؐ را دوم و علیؑ را سوم نگاہ داشتن در عرفان سب
لازم آمدہ صلی اللہ علیہ وآلہ واحفادہ اجمعین - بعد حمدِ خدا و نعتِ شاہِ انبیاؑ و منقبت سیّد اولیاء
می گوید سیّد اشرف الدین احمد ولد مرحوم نوّاب فخر الملک وزیر السلطان سیّد محمّد امیر علی خان
بہادر کہ بعد طبع یادگار مزاجم باعثِ علالت وافکار بسیار متوحّش و برہم بودہ حالا از اعطافِ قادرِ
بیچون درست گردیدہ چونکہ شوق تسوید و تحریر از صغر سنی داشتم لہذا کتاب دیگر کہ نامش دُر دانۂ خیال
نہادہ ام ترتیب دادم والتماس دعا از ناظرین با تمکین دارم واضح باد کہ درین نسخۂ دُر دانۂ خیال

ستہ گوہر بجای فصل گذاشتہ ام - گوہر اول در رسالہ سطوت احمدیہ کہ از نتائج افکار بلاغت ؤثار مولوی شیخ سلامت علی صاحب مدرس مدرسہ ہوگلی است ومشعر احوال مرحوم والد ماجد مؤلف می باشد - گوہر دوم برخی از احوال مؤلف از فکر بلند وطبع آسمان پیوند منشی الطاف حسین صاحب سحر است - گوہر سوم در تذکار دربار پربہار دہلی باختصار مع تتمۂ اشعار کہ بعد کتاب یادگار از مؤلف است

گوہر اول در کیفیت نواب غفران مآب

ان مصفاة البیان ومیقاة البرہان حمد ینبغی للواجب الذی تجرد عن الانواع والاجناس والغالب الذی توحد بہ فلا یدرک بالحواس ولا یسلک الیہ القیاس و الصلوٰة علی سید الانبیاء المعصوم فی منطقہ عن الخطاء النبی العربی الامی المؤید بالبرہان المبین وعلی آلہ مقدمات الدین الموصل ولاؤہم الی الحق والیقین -

اما بعد بر الواح ضمائر معارف مظاہر سلم گذاران طارم تصورات رموز صور علمیہ و رصد بندان صفحۂ تخیلات کنوز حکمیہ کہ حقایق اعیان موجودہ را بعین نظر تعمیق و میزان فکر دقیق دیدہ و سنجیدہ بتجسم بینات باہرہ و مؤنت حجج زاہرہ در صدد ہویت ماکان آمدہ از منود آثار پی ہوشری بردہ اند منطبع و مرتسم است کہ مدرک بودن نفس ناطقہ بالذات اگرچہ در حالت تعلق بدن بی ثبات نباشد و وثاقت اثباتش براہین گوناگون و دلائل بوقلمون فی محاذات وظاہر است وارتسام معقولات واستحکام ملکات واخلاق زاکیات بذات نفس متحقق و باہر کو بتمرن ومزاولت آلات بودہ پس اوضح است کہ نفس منتقل شدہ معقولات مکتسبۂ سابقہ واخلاق وملکات حاصلۂ قرون ماضیہ بیاد داشتہ باشد چہ محقق تذکر کہ جوہر نفس واقیست بجای خود باقیست و باقامۂ برہان فلسفہ و دلائل قطعیہ و وجوہ مقنعہ این مر بودہ در کتب حکمیہ وغیرہا کہ

مسطور است و درینجا توطیۃً مذکور است فهنها اردنا مسلك المتکلمین وہم حکماء شریعۃ سیّد المرسلین حقیقۃً کان او مجازاً مطرح نظر است پس مکشوف کالموصوف بر اذہان صافیہ با وبہ تتبع بیشتر اخبار و آثار خلق ارواح کہ بمذہب تحقیق ہمان نفس ناطقہ است ولو ایجاز الحکم لایدرک کلّہ ولا یترک کلّہ وضاحت پذیر می شود و مرموزاً علی تنسیق الکلام لازالہ الاوہام اذاعت گیر میگردد کہ صاحب مجمع البحرین در ذیل ترجمۂ روح بعد نقل حدیث ارواح المؤمنین فی روضۃ کہیئۃ للاجساد فی الجنۃ و حدیث ان الارواح فی صفۃ الاجساد فی شجرۃ من الجنّۃ تتسائل وتتعارف و حدیث ان الارواح فی حجرات الجنۃ یاکلون من طعامها یشربون من شرابها و حدیث اذا قبضہ اللہ الیہ صیّر تلك الارواح فی قالب کقالبہ فی الدّنیا فیاکلون ویشربون فاذا قدم علیہ القادم عرفوہ بتلك الصّورۃ الّتی کانت فی الدّنیا مندرج بچنین بیان رشاقت عنوان جفّ قلم فرمودہ پس ازین احادیث منقولہ بوضوح پیوستہ و جلوہ نما بر منصۂ لئوح گشتہ کہ ارواح المؤمنین علی مرّ الزمان شادان و خرامان و فرحان و جہان و تفرج کنان در گلشن جنان می باشند و عنادل السنۂ مسلمین مواظبۃً بر اغصان طوبیٰ بوظیفۂ سبحان اللہ بحمدہٖ چہچہہ پردازی نہند استقصاء الکلام لتنقید المرام آنست اینجا کہ رافع اعلام العدل والانصاف خافض ظلوم الجور والاعتساف نور حدقۃ الابصار نور حدیقۃ الانوار امیر الامراء رئیس الکبراء فخر الاماجد والاکارم وارث الامارۃ کابراً عن کابر الوحید مع الایمان جناب نواب امیر علی خان بواہ اللہ بحبوحۃ الجنان وافاض علی مرقدہ الشریف سجال الغفران دست تشبث بہ اردان طاہرہ حضرات ائمہ معصومین سیّد المرسلین علیہم السّلام الی یوم القیام زدہ بود ند ہیچ گونہ باستبعاد قرین و دور از عقل حقیقت بین نبود کہ جنت الماویٰ ماوای مغفرت پناہ علیہ رضوان اللہ شود الحق اختلال و زلزال

دار دنیای ناہنجار بر اولی الابصار چون آفتاب نصف النہار ظاہر و آشکار است کہ درین دامگاہ
دمدمہ آگین و مرحلہ ابلہ فریب خدعہ قرین باقتضای انقلاب دہر دوّار و حرکت چرخ سالوس کج رفتار
بزم آرایان ہستی مستعار و مغرور نشینان ثبات حیات نا استوار کہ بسان سوار آب قصر وجود
ایشان ببادی برباد است گر ہمہ کسریٰ و قبا داست بالضرور از دنیای دشمن وفا دست عنا
بر فاستن در روابط اشباح ہیولائی گسستہ بیگانہ وار بار رحل بر دوش یکشور بقا شتافتن از
قوانین مستمرہ و براہین مستقرہ دیوان ارادت و رہروان سرابستان خاکدان ظلمانی را ازین
شورشکدۂ نشیمن نشناس قحبیت اساس تہی دست و برہنہ پای سر بصحرای کتم عدم نہادن و از مشغلہ
ہوا و ہوس و اتباع اوامر نفس اخس بر سبیل تشتّت و اضطرار بیرون جستہ سر بجلوہ گاہِ فنا افراختن
از متحتمات عالمِ ممکنات است فلذلک ہر فرد بشری کہ درین تودۂ خاک گذشتنی و گذاشتنی و تیرہ
مغاک پُر کردنی و انباشتنی قدم نہاد ہمانگاہ پیک اجل او را بمفاد کُلٌّ مَنْ عَلَیْهَا فَانٍ راہ عدم
نشان داده ؎ ہر آنکہ زاد بناچار بایدش نوشید ۔ ز جامِ دہر مئی کُلّ من علیہا فان ۔ و
بنیاد خاکیش ہمہ نقش بر آب است و صورت ظاہریش مانند حباب آن کس کہ اوّلش عدم و آخرش
فناست در حق ظن استبساق و بقا خطاست رباعی دنیا خوابی است کش عدم تعبیر است ۔
صید اجل است گر جوان و ر پیر است ۔ ہم روی زمین پرست و ہم زیر زمین ۔ این صفحۂ خاک
ہر دو ر و تصویر است ۔ تا نا این خمخانۂ دُرد آلود است و نبات این شکرستان ہلاہل اندود
سرابی است تشنہ فریب و سرائیست پُر فراز و نشیب ہمین سبب است کہ درین بوستان
خزان رسیدہ غنچہ ندمیدہ کہ خار جفا گریبانش ندریدہ و گلی نشگفتہ کہ از لطمۂ عواصف انزعاق
اوراق مجموعیش پراگندہ ۔ متاعی بگر دیدہ آری اجناس کاسدۂ این سیمیا خانہ کہ ہمہ نا سرہ است
سرہ می نماید دیدنی دلقسطاس قیاس عقل سلیم حق شناس سنجیدنی و بمقیاس انوار حقہ شریعت

بانند اساس امتیاز لوح و ظلام ازان کردنی التخلیص برارباب برهان مکاشفه و ایقان و اصحاب مشاهده
وعرفان و ذوی السمع والابصار والاخیار چون شمس بر خط النصف النهار آشکار است که
سابقون مقربون هرگاه شنیدند خطاب الست بربکم پس بسمع منور از یحبونهم و یحبونه بشنیدند
خطاب او را و بچشمهای روشن منور مشاهدهٔ جمال او فرمودند و بقلوب منوره دست گرفتن بقای
او را پس جواب خطاب دادند بلسان محبت و شوق حقًا و صدقًا و عبودیةً ورقًا ولیکن اصحاب
میمنه بشنیدند خطاب او را بسمع ایمانی و بدیدند شواهد را بآیات آفاقیه و انفسیه و نفهمیدند خطاب
را بقلوب صافیه پس جواب دادند بلسان اعتراف ایمانًا و تسلیما و ازایراد آن اینجا مطلب آنست که
چون فراش فلک کینه توز برخاست تا بساط هستی نواب جمجاه گردون پایگاه نور دیده انوردی
درکار جهان و جهانیان زند و آنچنان سرو سهی چمنستان ایالت و سروری را صرصر حتی اتاک
الیقین از پای انداخته گلستان گیتی نزهت فشان را بهر نگ نارستان گرداند قدوهٔ الاماثل
ناقد الافاضل کهف المساکین والارامل ملاذ المشتاقین والاکامل آخرت مسعود عاقبت محمود مغفرت
مآب مثوبت مثاب همانا که همای همت همایونش باستخوان ریزهٔ دنیای خسیس دنی سر فرود نیاورده بود
وشاهباز نهمت ناموسش درهوای هوا و هوس نفسانی پرواز نکرده با وجود تعلق دنیوی کمال بی تعلقی
می داشتند و باگرفتاری ظاهری سراسر قدم آزادگی می نگاشتند باقتضای شعاشع افاضات
خالصه ایمانی و انوار توفیقات بالغه ربانی تصدیقًا بالاذعان و تسلیمًا للرضوان ندای کل نفس
ذائقة الموت استماع قطعًا فرمودند و آثار جمال کریمهٔ کُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ معاینه مستبصرًا
نمودند اجرام دل بر سفر ناگزیر نهاده اقربای اطاعت گزین و اخلای خلت ضمین و اصفیای
صفوت قرین را در خزانهٔ نسبت و پایهٔ حالت جداگانه جواهر زواهر وصایا رضاء لله
ارزانی داشتند خوشنودی بجوستند و صدای یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربك

بگوش هوش اصغا ساختند. در عمر هفتاد و یک ساله ازین دار دلگیر و سرای پرغرور و تزویر که
غرّهٔ شهر ذی الحجة الحرام سنه یکهزار و دو صد و نود و شش هجری سید الانام علیه التحیة والسلام
متواطی تاریخ شانزدهم ماه نومبر سنه یکهزار و هشت صد و هفتاد و نه عیسوی لاعلی طریقة الاستکتام
بودرانیته در عین وقت نماز صبح کوس رحیل کوفته بانتهاض فسحت آباد فردوس اعلی پرداختند.
از وقوع چنین واقعهٔ عبرت افزا حیرت زا غریو از نهاد آذرآگین جهانیان برخاست دود وزیدن
باد تند ملالت کرهٔ زمین و آسمان را ظلمت آمود و گرد مصیبت برآرد امان زمانیان نمایان ساخت
بسکه درین ماتم گساری سپهر طیلسان کحلانی خون گریست کاسه اش از شفق بسان جام لاله جگرگون
شده ز درین نائرهٔ هائله زمین دست تغابن چندان بر زد که رخش چون قفای فلک نیلگون گشته
اوراق و اغصان ریاحین انموذج صفحات صحیفه رزایای مهین بوده و ساتکین از اهیر نوخاسته
لبریز صهبای عنایای جبین گل از فرط دردناکی بمثابه غنچه ناشگفته لب از خندیدن باز بست
و بلبل در فضای گل بازادانه انجمی مائل بنالیدن گشت نسیم مشکبار گلشن بکردار سموم چمن سوزی فرا گرفت
و لب جدول چون تردامنان پیوست اندوزی وا پذیرفت از رفتار رهنوردی پای صبا در دامان
نسرین بنوع طرهٔ سهی قامتان زهره جبین پیچ پیچ گردید و سوسن کبود پیراهن که از تیز زبانی سر
بدیهه خوانی در ایاغ دماغ میداشت بوضع شانه خشک زبانی یکسره ورزید شاهد صبح از مشاهدهٔ
این حال کثیر الاختلال گریبان برخود بصورت ماتمیان نوائب مبانی بر درید و لیلای شام از
ملاحظهٔ این ملال متراکم الاضمحلال لباس ظلمانی پوشید آفتاب نورانی از غایت التهاب عوانی
زعفرانی گشت و ماهتاب شعشعانی مثل اهل هموم لاجبه در حلقهٔ هالهٔ دورانی نشست۔ **شعر**

کدام دل که ازین واقعه جگر خون نیست ‌ ‌ ‌ کدام دیده کزین حادثه جگرگون نیست

هرگاه حال عالمیان در ماتم زندگی حضرت مرحوم که دلش درخور الطاف ایزدی غرق بود

روح پاکش در ظلال اعطاف سرمدی مستغرق حضور است بدین نمط باشد حاشا وکلّا ما خاکساران
منصبغ بالصباغ مطارحات رسمیه را که بصد احتیاج محتاج قوای عمل ومغلوب عنصری ایم اگر در امثال
این حوادث بلا انگیز وسوانح عنا خیز جامهٔ جان چاک چاک ومنخرق نشود ومطعون خرد خُرده بین نشویم
واگر طبیعت بشری را که در مراتع بدنی سائر است در چنین هنگام هنگامه آرای آلام تفاوتی نگردد فطرت
انسی را طبیعت بهیمی ولباس آدمیت را پوستین سبعیت نام ماند بلکه اقرب بصواب وآیل بخیر مآب هم
نباشد ولیکن بر مرآت دیدهٔ سریرت وباصرهٔ بصیرت مشهود است که هر صاحب وجودیکه از کتم عدم
بوجود می آید لامحاله از مدار وجود باز بخیمهٔ عدم رفتنش محو. ودبارا دهٔ متکفّل نظام کل واجب الوجود
است خموشیدن بمفاد انّ الله مع الصّابرین به از خروشیدن است اید ون عنان اشهب
عنبر بار کلک بدائع نگار بسوی کوی ادای مدعا می گرداند وجوهر عرض مقصد اقصی را منصوب نقش
خواطر اولی الالباب والنهی می سازد که هرگاه صنّاع حقیقی بمثقب الماس نوک قلم صناعت علم خویش
این دُرِّ مکنون که اسمی است مدّغم شده در کاف ونون مسمی الیست بانّما امره اذا اراد شیئًا
ان یقول له کن فیکون سفته صارف لعجارف ومعارف ساخته بنا علیه زوارف عوارف نامتناهی از
سجال افضال وعواطف الٰهی بمصداق آیه کریمه ولقد کرّمنا بنی آدم همواره بحسب گنجائی ظرف
هر فردی از افراد بنی نوع انسان ریزان است ومنشور نصرت ورافت رحمانی ومواکب مساعدت و
مظاهر سبحانی بفحوای وکان حقًّا علینا نصر المؤمنین پیوسته در اعانت وصیانت شریعت غرّا
واعزاز مؤمنین وتکفل عرفا بالفتح وظفر همعنان ونیز بر مرآت ضمائر زند بافان چمنستان قوت نظریه
وعلمیه ومعارف مبانی وعندلیبان باغستان صدور افعال فکریه وحدسیه وایجاد معانی که از
کارگاه فرودین اندیشه ومبالات رزانت گزین گلهای دقائق مضامین غرّا بالوف رنگ وبوی
لطافت ومتانت مصفّا وصنوف جزالت ونظافت موفّا دسته بسته ایاغ دماغ اذهان صافیّه

دیده وران بلاغت اساس و خردپروران فصاحت مقیاس را که بسعادت صوریّه و دولت
معنویّه حظّی دارند کامل و حصّهٔ دریند شامل نصرتی تازه و خضرتی نو اندازه دهند و از لجّهٔ طبع وقّاد
بدستیاری غائص فکر رسا لآلی متلالی نکات مستوره بکف آورده بکفّهٔ میزان زبان شیوا بیان سنجیده
بر طبقات ادب آموزان ارسطو فطرت و دانش آگهان فلاطون فطنت ایثار نمایند پر تو انداز دجلای برداز است
که مبدع کی که عرائس مجرّدات را مستور مادّیات و ناظرهٔ ذوات عقلیه را مکشف وجوه شاهد موتیت
نورانیه و مشاطهٔ قوّت راسخه مشاهد نواهد ضروریات را نگار بند عذار عرائس استحصال و استنباط نظریات
وا وا بد انظار را مربوط فتراک محسوسات و شوارد افکار را سائق آثار معقولات و حسنای صورت جسمیه را آ
با لتشکل و تشخّص جلوه گر و کرشمه ساز و تستر هیولات و عذرای هیولی را با لتحصّل و لتاضیا گستر و عشوه پرداز
و ستد ستر تمثالات و بواطن انسانیه را بتودیع جواهر زواهر عقول بالغه و متخیله مدرک کلیّه و تجلیه نبائل فضائل
و کرامات اشرف و اعلای سائر سرائر موجودات گردانیده با چندین شیون بوقلمون و فنون گوناگون که
عبارت از صور علمیه اوست بقدرت ابداعی بی شوائب آلات اختراعی و غوائل ادوات انتزاعی از مکمن
قوّت بمنصّهٔ فعل آورده طرفه آرایشی داد و آوازهٔ عجائب نظام قلوب عالم و اعنّهٔ جنائب قوام ضمائر بنی آدم را
به ید طولای مشیّت کامله خویش نهاد تا بحال چون ایزد بیهمال خواهد که بدایع تقدیرات را از نهانخانهٔ
بطون بعرصهٔ کائنات تعبیه نماید که ذرائع توسعه و ترفیه جماهیر عباد ارادت التیام و وسائل ایتلاف و
خیر الاوصاف کافهٔ انام باشد سرآئینه در فواتح بال مبادی حال بدی چند از خفای غیبت بعالم شهود
شائع و ذائع می سازد که مانا در تمشیت این معنی مؤید و موکّد تواند بود و از انجا که درین هنگام خجسته
آغاز فرخنده فرجام که خاقان زرین کلاه خورشید رخشان که فرمان فرمای نه کشور گنبد افلاک
گردان است باسرع زمانی از ازمان و اقرب آنی از آوان از تسخیر و تنسیق ممالک جنوبی پرداخته لوای نوریه در
دار الشرف حمل بتنشیط کمال برافراز دو طراوت نزاهت آب و هوا را باعتدال رساند از تصادم آوازه نور

که نقش متمردان و جفا پیشگان بیداد کوش خزان رسیده بصدد شتاب مطمورهٔ عدم خزیدند و متعهدان
اشغال دولت بدیع ربیع بتمهید بساط استمالت و انالت بی برگ و نوایان عرصهٔ غبرا کوشیده کا منطقهٔ نوروزی
از جهت عالم آرائی و جهان افروزی در ساحت روزگار بی مدار بلند گردانیدند باد بهاری روح نباتی در
قالب حیات نوباوگان عالم آب و گل دمیده و ابر آذری دامن از پا برکشیده مشغوف بشست و شو دادن
پای گرد آلودهٔ نودمیدگان نخجل بهار منت لبلاب و سنبل گردیده آز آثار آبای علوی در دمیدگان
تشای امهات سفلی نقش بوالعجب حیرت افزای ذوی الافهام کیف یحیی الارض بعد موتها بر لوحهٔ
خاک حسن ارتسام یافته منسوج باف حکمت بالغه علی الاطلاق در کارگاه متلوّن بهارستان رنگارنگی و قماش
انواع حُلل حریر و دیبای بی نظیر و حلی آب دلپذیر از بهر نوخاستگان بنات نبات ساخته خسرو گل در
خطهٔ بشاشت خیز فرحت انگیز گلشن بر اورنگ افانین زمرد رنگ جلوس فرخی مانوس فرموده ظلّ
رافت بر مفارق نسرین و نسترن انداخته و ابتسام و اهتزاز رنگین ریاض نشو و نماد و شادوش و
هبوب صبا و نضارت هوا در تعدیل مزاج عناصر و موالید سه گانه و تشویق جانهای آرمیدهٔ مورجانه
هم آغوش بوده فضای چمن را رکش پروین و پرن ساخته خزینه داران ربیع و بهار صیغهٔ اُخوت
خوانده چمن چمن دراهم و دینار بر تارک ترنم سرایان جلباب شنگرف ریخته و لخلخه سایان قبول و شمال
با آهنگ مشام افروزی زمانه از شمائل سنبل و غصان مشک بید عود و عنبر با یکدیگر آمیخته صبا از پی
تاثیل فن مشاطگی مشق زلف آرائی نورسیدگان و تخته کشائی بر تخته آب روان فرا گرفته و آب آبسال
از تخته بند برآمده قصهٔ زندانی و افسانهٔ نواخانی خویش پیش سرو و سوسن مسلسل باز گفته چار سوی حدائق
اردی نزهت بازشهر یار بهار است و شگوفهٔ اُردی بر سر دیدبان حصار گلزار نسیم بنشتر رواج ریحانستان
دلنواز است و بلبل از شمیم گل صفیر سنج بانازان میر الکبیر والاوحد الشهیر ذو العدل الفاضل والورع
الکامل والرفع الحاصل والربیع الباذل والعامل العاقل اولو العزم والمروة والاحسان سعد بن الفضل

والکرم والامتنان صاحب المراحم والفیض العام ذو المقامات والمجد التام مقدام الاسخیۃ الکرام قدوۃ الاجلۃ
العظام مرجع الاماجد والاماثل ملجا العلماء والافاضل مؤسس اراکین الہدایۃ والرشاد فی ہذہ البلاد و مرصص
قوانین الملۃ والارشاد کالاوتاد محیط دائرۃ الفہوم والعلوم العلم فی الانام کالشمس بین النجوم صاحب الاخلاق
الرضیۃ مجمع السجایا المرضیۃ سلالۃ اہل الفرق والتمیز کاشف نکات العلوم باللفظ الوجیز منہل غایۃ التحقیق
ضوء مصباح التدقیق فاقد المثیل بالطبع السلیم عادم العدیل بالذہن المستقیم الممدوح بالسنۃ الاکابر و
الاصاغر المنعوت بافواہ الغائب والحاضر ذو المقام الجلیل الافخر الذی لاتعد مناقبہ ولاتحصر سبکت
طیبات العوارف فی حمائل شمالہ وتسلسلت جوابات اللطائف من مناہل مخائلہ سارت سحائب نوالہ الی
جمیع الاقطار وجرت انہار افضالہ فی کل الامصار عین اعیان الامار اللائحۃ وعضادۃ ارکان الریاسۃ
الفائحۃ دقیقہ یاب اسرار لطائف سرمدیہ کامل العیار دار الضرب اصناف اعطاف ابدیہ صاحب السیف
والقلم ناشر الجود والہمم روشن دل صاحب بصیرت صافی ضمیر پاکیزہ سیرت کیّس فطن صاحب خرد
فلک رفعت جبینہ نکو ملک طینت خیر کریم ورثۃ النجاح موہبت بصیر بینا باذل بالغ سخی علو ہمت کیوان
درجت شعبان سیر شجاع باسل دلیر خبیر بارع کارہ از غلت انا حلیم ذی مروت جبر دانا نونہال
آبسال بسالت باسل عرصۂ شجاعت مبدائ ابتسام بہار اجلال مطلع صبح اقبال دُرِّ یگانۂ عمّان
شوکت واعتلا گوہر یکتای درج صفوت واصطفا عنوان صحیفۂ اخلاق شایستہ و تبیان مجموعۂ آداب بایستہ
جوہر سیوف قاطعہ میادین رزم گوہر سنوف ساطعہ تماثیل بزم سحاب گوہر فشان سخاوت و سماحت بدر
منیر آسمان جلالت و جزالت یوح فلک مجدت و کامگاری نوع فلک شہامت و بختیاری رافع الویۂ
دین مبین و شریعت غرا باسط اردیۂ حمایت مومنین ونصفت موقا فارس مغارس مآثر ہیمان باسط
مفارش امن وامان فاتح ابواب علوم و حکم ناصب رایات ایادی و نعم رائض مضمار جود و کرم غائض
بحرین رموز حدوث و قدم عامر ملبد الفتح در ساحۃ المرام حارث بذر النصر در مزرعۃ المکارم سیف مسلول

بازوی سطوت و داد گستری رمح مصقول معارف بلطنت و تهوّری خورشید رفعتی که شعاع حکم جهان مطاعش
آفاق گیتی را اکسیر گرفته حاتم سخاوتی که صیت عطایا و جوائزش از قاف تا القاف رفته فی البدایه سینهای
مخلصان الطاعت کیش باد او د اعتضاد آن آریکه آرای حکومت جهاهی باغ باغ است و جگرهای اهل شقاق
و نفاق بسطوت قهرمان آن اورنگ زیب ریاست مدار الملکی داغ داغ غنچه دلهای ارادت صداقت قرین در
زیر سایهٔ آن ظلّ ظلیل رافت رحمانی مطرّا و شاداب تر از ریاحین گلشن همیشه بهار خواطر ابنای لطف و انس
ضمین آبیاری تائید و مظاهرت آن گل سرسبد مرضیات یزدانی شگفته تر از ازهار بساتین فرّای دنیا با دکه
فضل فصل بمرتبهٔ اقصی فضل ذی الفضل است و هم الملیت فضل بدرجهٔ اعلی الملیت ذی الفضل پس از هنجای ناظر الیضی
علوم برهانیه و فنون یانیه پی می برد که فضل عدالت غازه آرایان عذار عذرای امارت از آنکه ذی الفضل
این فضل اند بکدام جایگاه رفیع رسانیده و چگونه اقرب باعلی درجهٔ کمال وحدت گردانیده که سریان
آثارش از مبدء اوّل که واحد حقیقی اوست در جملگی معدودات بسان فیضان انوار وجود است از علت
اوّلیه که در حقیقت وجود مطلق عبارت از وست در عامهٔ کوّنات موجودات و تمهید این مقام حضرت
محقق علیه الرحمة الی یوم القیام بعد از توضیح و توشیح مقوله ارسطاطالیس رطب اللسان شده اند و
عذب البیان که آفادهٔ آن معنی میدهد بعینه آنچه او تعالی شانه و جل جلاله در تنزیل ارشاد فرموده و
انزلنا معهم الکتاب والمیزان لیقوم الناس بالقسط انتهی ما اردت نقله و تبیانه
ملخصاً و محصلاً چه همین اندازه شعار علی سبیل الاختصار از برای دانش ارجمند بجمیع و تطبیق قول فلسفی با کلام
الٰهی کافی و بسند است پس بصورت بهوری جاری زنم و نوای راست آهنگ تغرید ادای بلندمی خرایم
که درین جزو زمان آوازهٔ ذات ذات الصفاتیکه ممدوح بدائح سابقهٔ عدل و احسان و تابع ملت
خیر الانس والجان و معتبر بمیزان کما نطق به القرآن بوده آز جابلقا تا جابلسا سامعهٔ عالمیان افروخته و
دل صفا منزل جامع الکمالات حضرت شامخ الشان ستودهٔ زمین و زبان در سر برآرائی ابهت شهود

بالنفوس رذائل بتخلی واسطهٔ و فضائل بتحلی رابطهٔ تفتیش نفس که نیست و محدود محصور و وجود نه
ملکیه که در اصطلاح خاص حکیم فلسفی عقول مجرده اشارت ازان است در پیوسته از عاما نا باتفاق عرفای صاحبین
وحکمای رواقیین که بانحای ریاضات نفسیه وانواع اذکار خفیه وجلیه وخمول واعتزال بر دوام اوقات
بذل مساعی عسیره ومشاق غیر یسیره ورزیده نفس انسانیه را بکمالی که ملتفت آن است فائز گردانیده اند
و بانتساب خاصه و اکتساب مختصه لاحق و واصل گشته ثابت و مقرر شده آنست که بهین و عمده ترین موجبات
شرف رتبت و رفعت منزلت نوع انسان اشرف اهل امکان که مثال اقبالش بتوقیع وقیع فضلناهم
علی کثیر ممن خلقنا مزین و موشح است گوهر شبچراغ عقل است زیرا که شناخت حقیقت یکتائی و برخاستن
نقاب دوئی و حجاب مائی و توئی بآن وابسته اند و دریافت کارگاه تلون ظاهر و آفرینش را بدیهی بازگذاشته
فالبداهة شاهد باشد این گوهر شب تاب بر مرآت ضمیر انور و خاطر ضیا گستر آن انطباع پذیر اشراقات عالم
قدس و بهره مند الهامات معالم انس مذکر اعلام سابق و مبصر انعام لاحق آب گوهر حقیقت و معرفت دارای
و فص خاتم سماحت و بختیاری خلف الصدق اعاظم و اعالی و واسطة العقد مفاخر و معالی مطرح انظار
تفضلات ربانیه و مظهر تعطفات سبحانیه صاحب فطرت عالی بعنوان مثال همتای اعتضاد ریاست و فرمانروائی
و اعتماد فطنت و عقده کشائی مجموعهٔ جامعهٔ شرائف انسانی و فهرست جراید جزائل ملکات نفسانی مصدر بدائع
ذو فنونی منور کمالات افلاطونی حلال معاقد مدارک علوم و نقاد جواهر محسوس و مفهوم بارقه برز و دولت
و اقبال و شعشعه ظهور اجلال و جمال مستوثق مرضیات و مقتضیات الٰهی و مستنیر انوار ظلال عنایات و تفقدات
نامتناهی که از تجدد مشاهدات صور محسوسه اشیاء فانی و تکرر ادراکات کهنه حقائق و معانی که از مخزونات
خزینه حافظ و خیال است باَفاضات فائضه از عقل فعّال که در عرف شرع مبین نامش روح الامین
لاعلی اختلاف الاقوال شده ذات قدیمه واجب الوجود را بوسائط ضروریات بی اغشیه و حجاب شناخته
و از نخلستان معارف قدس و ایقان که مغرس آن ممرز سعود دهاو داست باجتناء ثمرات مستلذات

صوری و منتجات معنوی پرداخته ضوء فشان بیکران گردید تا آنچه پردهٔ پندار جهانیانست چند انچه در پیش نظر والا جلوه گری ورزید که اعیان موجودات را مظهر حکمت بالغهٔ حقیقی دانسته و شکلهای رنگارنگ را که پرکار قلم صنع بیچون که چهره آرای عرائس روحانی و اصطرلاب رمز کشای معانی است در قالب بود و نمود ریخته چون آئینهٔ جهان نمای درخشندگی بخشید از اشعهٔ نیّر قدرت کاملهٔ لم یزلی پنداشته همین سبب است که استکمال قوّت علمیه و عملیه اش متتابع همدگر است همانا ذات همایون رافته اللهیش همای جزالت ابدی را مظهر شاهین دولت از آشیان ولد نیا مزید یا زوی صولت بر فرق کامگاریش کشاده و شهباز نیکوی رحمانی از فضای فیوض جاودانی جلوهٔ مساعدت فرموده استقرار بر ساعد اقبالش فرا گرفته فلک با همه سرتیز خویشتن بینی که مخمور نشهٔ اوست چون کمربند پاسان حلقهٔ انقیاد طاعت و پرستاریش در بنا گوش انداخته و غاشیهٔ امتثال مثال و امر عالیش دو پیکر بصد تفاخر و مباهات بر دوش داشته کوکبهٔ عظمت و دبدبهٔ حشمت بزنگ نامقان اطاعت گزار سر نیاز بر سدهٔ سینهٔ او نهاده و دهر بد عهد ظلمت مهد زمام اختیار ابلق تند خرام ایّام در قبضهٔ اقتدار او سپرده علم ریاست از میدان سیاست بفحوای آفة الرياسة ضعف السياسة بقانونی کلّی برافراشته که از بدو خلقت استعداد در مادّهٔ مواد از جهت پذیرفتن صورت هیولائی ریاست با چنین صورت زیبا متلازم نگشت و ارقام عدالت بر صفائح صحف امارت و ایالت بمقتضای عدل ساعة من عبادة سبعين سنة با صول منجلی نگاشته که از روز نخست قوام عالم کون و فساد عنصری ارکان حکومت را ترکیبی بدین اکملیت بر مجلای وجود معتدل حقیقی برهان مبرهن ازان توان اندیشید بحصول نپیوست عماد لیکه در بذل فضل عدل ثابت قدم صافی دم مقدم نشین صدر معدلت انوشیروان است و کفهٔ ترازوی رعیت پروری و نصفت گستریش موخّر از کتاب منزول بمنزلهٔ میزان عوامل کار پردازان عهد عاطفت مهدش کسر صولت غالب و جبر قوّت مغلوب بدنسان نماید که هیچ ظالمی جفا طینت را چه یارای اینکه حلقه واهیه بر در خانهٔ مظلومی ستم دیده زند و پای هیچ جابری

بنهد

جور پیشه را چه نیروی اینکه بساحت صعلوکی محنت کشیده رسد اسود و ظبا در آجام و مراتع نزهت مقام
عقد اخوت طبعی بسته بمهمانی همدگر مشغوف اند و آغنام در طلب دیات قتل نفوس ابنای جنس از زمرهٔ ذیاب
با بیجاج تمام مصروف و تیهو مائل باشیان بستن در او کار بزات است و باز از تدرو در مقام انباز بازی
مات ارامش جای حمام و دراج مخلب شاهین بی شائبهٔ ریب وگمان گشته سیمرغ نطاق جانفروشی حفاظ
افراخ و جاج در قاف بر میان جان بسته بالجمله عهد فرمانروائیش را ستودن و زبان را تازگی بخشیدن
بدین مضمون سزد و براز د شعر عالم از عدل چنان آباد و خرم شد که نیست ۞ فتنه جز در چشم خوبان
رخنه جز در عهد شان ۞ از فرمان قضا جریانش کشکول فلک را همه سربلندی و تفلیج وار جمندی چه چاره
جز آنکه از قمم الطریق جور و جفا بر گردد و از حکم قدر توامانش و هر دو داهی مظهر نواطع منظر را چه محال غیر آنکه
خفارهٔ مهر و وفا درست بر بندد نخلبند اردی بمزید عوارف آن خافض جناح عولت اسکندری طغرا می
حدیقه پیرائی و ریاض آرائی یافت که نظم و نسق و رتق و فتق حظائر گلزار عالم باجارهٔ استمراری و
دوامی بحیطهٔ قبض و تصرف و حوزهٔ دخل بلا تخلف در آورده و برکد بور فروردی بوفور عواطف آن ناسخ شوکت
قیصری برایع اکمال رونق ششجهانی و سرسبزی نفس نباتی بر توصد ور انداخت که در ابنات نبات
خضره و شاداب برکنار جوی آب بلکه هم بر سر ریگ و سراب و انماء اغصان بر قامت نونهالان
ریاحین و ابتسام ازاهیر در فضای بساتین پایمالی سبزه بیگانهٔ امتناع آزار رسانی شوکت تیز دادهٔ استلطاف
و مدارای مشفقانه بکار برده حسین گل رخی خورشید طلعتی که نور شمائل محموده و خصائل ستوده بر جبینش مبینش
تابنده است و فروغ جمال و جلال از ناصیهٔ نورانیش درخشنده از ضوء شمع خدش آفتاب عالمتاب
در آتش غیرت میسوزد و سنبل یاسمین سایش بسان نافه خون سودا در دل لالهٔ نعمانی می بندد گل گلشن
پیش چهرهٔ بهار فریب آن فارس مضمار حسن پیاده دوالنست و شاه انجم از خرمن جمال بیهالش جوینی ارزن
باقتباس خوشهٔ نور سرگردان رفعت فرق همایونش فرازندهٔ نام و نشان دیهیم و افسر و ظل همای عاطفتش

مفارق کی وجم را سایهٔ چتر همایون فر مشکین طرّه اش که خم اندر خم دارد کمند اعدا گیر و در پنجهٔ دراز دستیش
که رو کش لبستام است ترک فلک اسیر و دستگیر تفقع سیمای مهر اعتلایش بنا بیع سطوت و فتوت رستمین چین
جبینش خاقان چین را شکنجه حتی اتاك الیقین بیا آمن چشم حقایق بینش فرمان ده سیاه و سفید روز
شب و شهب مژگانش سرگرم در رحم مکاشفین شمایلین حسب عذار صبح نثارش مشرقستان شموس حشمت
و اقبال و هالهٔ خط مینو سوادش سور البلد عظمت و اجلال گوی سیمین غبغبش لفاح بهشتی که خمیر هستی فی والفقار
است ای نی حُب یوسف زار است و حسن نور آفرین را سرمایهٔ ما به الاعتبار صماخ گوش حق نیوشش مخزن لآلی
اسرار جهانبانی و زبان فیض ترجمانش مقنن قوانین نصفت گستری و کشورستانی نقطهٔ دهن موهبت
جد ولش جوهر فرد است در جز خوان مصارف نبرد نیروی بازوی تهمتن افگنش معاضد قوی دست نصرت
و ظفر و ساعد رحجش مساعد سعادت بخت سنجر و اسکندر از مشاهدهٔ سبزهٔ خط گلعذارش بمثابهٔ تاثیر اهتزاز هوای
وجد انگیز شاخ هر نهالی مانند صاحب حال در حال و آزافتادن و برخاستن بپایی مظهر و مظهر کمال معرفت
ذو الجلال هر ورق گلزار از دیدن روی زیبایش صفحهٔ صحیفهٔ عیش و طرب و جانهٔ هر غنچه بمعاینهٔ لالهٔ رخش
از صهبای گلرنگ نشاط لبالب از فیض نظارهٔ جمال احمدی مقیمان چمن در سلوک طریق وجد حمائل صلعبدالان
و از نعره های هوی یا هو دستودن جمیل جمال آفرین بتکرار آیه فتبارك الله احسن الخالقین
عذب البیان بلبل دستان سرای زینهار از تعشق گل نکردی که پروانه وار هوای شمع رخسارش گل کردی
قمری بسکه طوق بندگیش در گردن نیاز انداخته از جملهٔ زنده باقان بستان ممتاز گردیده و سرو با همه آزادمنشی
سلسلهٔ غلامیش در پای گذاشته از همگی نوخاستگان خیابان سرفراز بوده ع بنام ایزد تعالی خود باغی دگر
بر هان کسی جوید « قدت سرو است و زلفت سنبل و رخ گل درین گلشن » فیلسوف دانشوری شجاع هنر بر دلی
که بازای ذکای نقاد جواهر محسوس و مفهومش که از تحصیل ملکه و قوت راسخهٔ بیتمرن اسراج تصور و هاج در
سرعت استنتاج چون صواعق در بریق است شمسیهٔ منطق ارسطاطالیس که منطیق منطقی و محدد قانون عصمت

ذهنی است نور خودش فرا پیچیده و در برابر ذهن ثاقبش که در اسراع ترصیف شواهد و آیات فکریه و ترتیب
مقدمات ضروریه و استنباط نتایج نظریه ملکه دارد که تقدم و ماسبق برلمح بصر و رویت نظر جلوه نماید سجنجل
طبع وقاد بطلیموس که مخترع آلات ادراکیه و جواهر نفسیه و حدسیه و فکریه و منتزع ادوات معقولات مکتسبه و
ملکات عنصریه است بزنگار بلادت رسیده و استقامت و استیاقش در ثبات زمانه و معارک پر ولانه بر منع حرکت
ارضی دلیلی است مدهوق تر از آساس فلکی و چرخ چنبری و انافت افتخامش در عقبات مبارزان و نبرد آزمایان
به صفدری و پرّه دری همچنای کوره نیران بر خرق والتیام فلکی برهانی است موثق تر از سد اسکندری
بوعلی با چندین کمالات متوالی در محاذاتش کنه وجودش را چون بولحیا از قانون حذاقت و رزانت عاری تر
پندارد و فاریابی با همه بیانات رشاقت نصابی از تلالو انوار حکمت علمیه نظریه اش خویشتن را تشابه فاره
عمیا لمکفوف البصر شناسد نسبت مفهوم حکمیه ما با مفهوم خاص ذات همایونش از مقوله متضایفات علی
وجه التواردات است که تعقل یکی متبنی بر تعقل دیگری بلسان ابوّت و بنوّت در تمثیلات استمیادین
رزم را از بزمگاه آرایش و نمایش نسبت عروسی همچو اقلیدسی پسندیده عقل حکیم دانش پسند دهر و حدید
اسلحه را به پرتوی البسه و سیوف قاطعه الشئوف ساطعه تمثیل بطرز پرده شناسان فطرت بلند کند ۵
رمح و حسام توجه قلم بدسگال را سینه همی شگافد و گردن همی زند و بالجمله اندیشه فلک پیما و فکر
بلاغت انتما بکمند عجز و نارسائی اسیر است و خامه مقطوع اللسان سربلند از وخامت تشویر و ندامت
سر بزیر فبالضرورۃ حری آنست که نون زبان به نیت تنظیف بصد جا جریه غوطه زند و جامهٔ ارجاس از
جرم خویش بذوق لذت اندیشه بر کند تا از معرفت اسم ذات ذات الصفاتش حلاوت مذاق ذوالنون مصری
دریابد و از نام نامیش همرنگ در مکنون نشان گفتن تواند یعنی مریخ جلال آسمان حشم ناهید جمال خورشید
علم بر جبین شمال قمر خدم زیب تخت فرق رفعت چتر تخت دست نصرت حسن جاه قلب شوکت العادل
الباذل الفاصل بین الحق والباطل خیر الاواخر والاوائل الفائز من مبادی الفطرة بمعالی المآرب

والهمم المخصص بمیامن الفوز والفلاح بجلال الجوائز والنعم ذو المجد والتفاخر الجناب المستطاب نواب
سیّد اشرف الدین احمد خان بهادر لا زالت شموس دولته ساطعة وشارقة وما برحت اقمار صولته طالعة وشارقة
بر سریر جزالت مسیر ریاست آباً عن جدٍ متمکن گردیده اند تا از ریاحین نوالش بهار آمال جهانیان آراسته شود و به پیرایهٔ
عدلش چمن رجایای زمانیان پیراسته لله الحمد والمنة که فرط قوت روحانی و کمال سطوت جسمانی که در مزاج تقدس
والا درجات و بدن فیض مسکن همایون واهب البرکات بمقتضای نورٌ علی نور فراهم است ابواب
لطائف اخلاق و شرائف اشفاق بر روی کافّهٔ خلائق از موافق و منافق کشوده فرق عزت و مکنت
ایشان را بذروهٔ رفعت برافراشت و فتحی عظیم و نصرتی فخیم از مکمن بطون بمیامن ظهور روی نمود تا نقوش
ناصیهٔ اقبال آن مصدر اصناف الطاف الٰهی و در قوم زایچهٔ اجلال مورد اضعاف اعطاف نامتناهی
بمفاد ذالك فضل الله یوتیه من یشاء گردیده است خاطر ملکوت ناظر با نتظام احوال و
تکفل حصول مقاصد و آمال طوائف انام لاسیما به تنسیق امور طبقهٔ علم و حکمت و اولی الافهام پرداخت
چمن طبعش چون طلعت چمن فرحت بخش دلهاست و بهار سخن لطافت آمیزش مثل سخن بهار ارتیاح
پیرای جانها اتقار پر رائقه و مضامین شاهقه اش فرح افکن جنان است که اگر سخنوران غامض تقدیر خیالی
صفائی شامّه را بکاخ دماغ رسانند البتّه با ستشمام گلهای معانی رنگینش توانند پرداخت و نثار خیالیش
عبارت نثری رفعت را که مانند دُرّی درخشان از برج بلاغت تابان است بر آسمان الفاظ که بسان گوهر
درخشان از درج فصاحت نور افشان است پی توانند ساخته برنگ هلال گوشهٔ ابروی از دو جنین
نماید که اگر دقیقه شناسان سر بلند و سر بلندان هوشمند نگاهی ژرف وانمایند هر آئینه اخلاقش را
توانند دریافت رای مهر انجلائیش طراز جامهٔ شوکت و رقم کلک جهان کشائش فتحنامهٔ نصرت موائد
انعامش از برای خاص و عام نهاده است و فوائد اکرامش بجهت پای شکستگان و درماندگان
آماده کف خصمش نیسان جود دیکه بی ژرف وا مارو بطن صدف دریا دریا گوهرها سعاف الماس ناید

ونجشد وچندان بخشد که عطای غیر مجذوذ شاهد بر امکان تسلسل گردد و پنجهٔ نگارین زورآزمایش پنجهٔ
مرجان را زرد سازد ولوحش الله سزای ظلم ظلمه و جوافی در پرتو تیغ معدلت دستگاهیش و ملجا ملهوفان
و مظلومان جهان در قبضهٔ صمصام جهان پناهیش استیصال اهل شقاق و نفاق و نصر و حمایت
صاحب دفق و وفاق آنچنان مطمح خاطر عدالت مظاهر اوست که هر فصل و موسم فصل گل است و میگساران
گلشن را دور ساغر مل الحاصل جوهر عرض مرام و انقطاع کلام آنکه عزم و جزم و رزم جامع الخلق
نافع الخلق باستعانت فکر بلند پرواز و اندیشهٔ ارجمند کارساز از تخیل استعارات و مجازات و تشبیهات و
تمثیلات کی تواند ساخت که قصص شگرف برق حسام سام افگنش نائرهٔ ملتهب در خرمن مضامین نو
کهن انداز د تیغ ور سخنوران خامه بسوزاند لاجرم با پای خرد خرده بین این دعاگوی ثناخوان ارادت
گزین با نغمای عدید و سحابای جدید چند آنکه ثنا گوید دعا گوید و خلود تابید عمر و جاهش از توفیق و تائید
خدای خود جوید بطراز دکه صباح و رواح دعای بقای ذات همایونش از فرش بعرش میرساند چه گدای
بینوا و صعلوک سرگشتهٔ بادیه هوا جز این چه تواند از سماک تا بسماک و از فلک تا بملک آمین یا رب العالمین
گویند ذخیرهٔ سعادت و فیروزمندی بینید و زندها حکمت سرمایهٔ خیر کثیر و حکومت محکوم خداوندان دیهیم و سریر
و ترکمان فلک بر کثرت یزک نجوم مغرور و شاهد گیتی بفر فروزش مهر و ماه سراپای ضیا و نورست این مجلای
فیوض و مکارم نامتناهی و متخلق باخلاق رسالت پناهی بلقمان بحکمت و سلیمان بحکومت باشاد بجاه النبی و
آله الامجاد الی یوم التناد و المنتهی العبد الراجی الی رحمة ربه الازلی الدعو بسلامت علی حماه الله المفضال
المنعام عن بوائح کل الاشقیاء اللیام و رزقه شفاعة سید الانام علیه الصلوة والسلام درین آوان
طوارق الحدثان که از صدمهٔ لطمهٔ زفزف جهل بوجهل نژادان اکمام ازهار شمائل محمودهٔ معانی و
خصائل ستودهٔ شیوا زبانی چاک اندر چاک پذیرفته و آتش حقد و حسد از کانون بواطن بولهب فطرتان
در التهاب افتاده خرمن محسنات بدایع سخن و لطائف صنائع فن را پاک سوخته از کشاکش سفاهت سفهای

الجلاج عقود یواقیت شاهوار حمیّة الاسلام وصیانت شریعت سیّد الانام که تا جوهری فلک دامهای جواهر زواهر
انجم را بر طبق زبرجد نگار سپهر جلوه نما گردانیده بصفا و صفوت آن ندیده از هم گسیخته و سنگ بلاهت بلهای
عجاج سلک دُرهای آبدار اعانت و مراعات اخوان ایمانی و امداد و مشافقات خلّان روحانی که
تا دایهٔ دریا دُرّ یتیم را در مهد صدف حضانت فرموده غوّاص بصارت نظیر آن مشاهده ننموده در هم شکسته
گرد کساد و کسوف بر روی سلمای مهر طلعت علوم عربیّه در هم نشسته و سحاب ناروائی و ناسره مخسوف بالیلا ماه سیمای
فنون ادبیّه باهم پیوسته ناظورهٔ سخنوری در زاویهٔ سوگواری منزوی شده فرهاد دشواری از فقدان صاحب
بصیرت و دانشوری تیشهٔ ناقدردانی بر پهلوی خود زده باهمه تتبّع نفس دیوانه منش تجرّد فریب که پیوسته
رهزن قافلهٔ آزادگی و وارستگی و حیرت افزای قلب و خاطر کرب است باد خیالی نازک بسوزانیدن چراغ بادهٔ
فکرت در دماغم پیچید چار و ناچار عنان کمیت اندیشه و مبالات بسمت هامون عرض حقیقت این مدّعا و استکشاف
این حالت غرابت انتما بر گردانید هیهات هرگاه این کار سترگ سرمایه سوز تجرّدی و این نگارهٔ بزرگ هوش ربای
هوشمندی که لغزشگاه تقدّس منشان هشیار خرام است تکلیف بر دو بازوی من هندی نژاد پراگنده وقت تشتّت نهاد
مهبط عاهات و آلام ردی بظهور و وضوح نماید لیکن بفیضان مبدء فیّاض که بخل و ضنّت را بدرگاهش بار نباشد
شاهد مکنون خاطرم پردهٔ خفا از وجنهٔ تابناک برکشید و هیولای ما فی الضمیرم باحسن تقریر مضبوط رشیق درین
اوراق صورت ضبط و تلفیق پذیرفته بسمت **سطوت احمدی** موسوم گردیده بسکه صبا از زلف پرتابش نافهٔ
مشکناب رحراح زمانیان کشوده است و عطار شمال از جعدهٔ پرشکن مشکینش عنبر تر نجاح عالمیان ربوده از
روائح فیوض نمایانش شکوفه های خواطر نظّار شگفتگی در بار است و از فوائح روح الوانش ریاض ضمایر اولی الابصار
بارنگ و بو همکنار نفحات مکارم اخلاقش با همین زیر شیرین طوطیان نطق پیرای شکرستان علم و هنر است و نکهت جان
پرور نفس و آفاقش مایهٔ حیات قمریان چهچهه پرواز سروستان درایت و جوهر بنا علیه اگر قبول از مهبّ دلاویز نسیم آن
وزد و هوای حدیقه پذیرائیش بربیع آن رسد شگفت نگردد فاستقصی المقصود بمعونة الله الودود و هو حسبی و نعم المقصود۔

گوهر دوم در احوال مؤلف

بیا ای دبیرِ سوانح نگار
ز کلکِ گهربار گوهر بیار

برآور کنون پیشِ اهلِ سخن
دُرِ بی بهایت ز دُرجِ دهن

بنه نیم که کلکِ جواهر رقم
چسان لعل و یاقوت ریزد بهم

اگر شاخِ مرجان بود کلکِ تو
تراوش کند لعل و مرجان ازو

چکد چون صدف در دهانِ دوات
همه آبِ نیسان چو آبِ حیات

اگر کاغذِ تو زر افشان بود
بران سر بسر گوهر افشان بود

جگر گوشهٔ جان بود هر گهر
که مرجان جان داند اهلِ نظر

بالفاظ لعلت شود این گمان
که یاقوت کانست یاقوت جان

چنان گوهر لفظ از هر بود
که الماس یاقوت از غم خورد

به پیشِ گهرهات اهلِ خرد
نه الماس و مرجان و نیلم خرد

گهر ریزی تو بصد آب و رنگ
اگر بیند حضورِ گهر سنج رنگ

سوادِ حروفت بچشمِ بصر
چو کحل الجواهر بخشد اثر

سطور رقم سلک جوهر بود
بیاضِ ورق آبِ گوهر بود

ندارد ز نثر تو دیگر شرف
نه همسلک گوهر برآید خزف

رخِ شاهدِ نظم و نثر ترا
بآیین آئینه باشد جلا

به نظم تو گویند دیده وران
خوشا گنج نظمست چون شایگان

به نثر تو گویند اهلِ کمال
چه خوش رنگ افزود عقدِ لآل

صفائی معانی و لفظِ شگرف
بر اهلِ معنی همش حرف حرف

بقیمت چو لولوی لالا بود
چو یاقوت الماس لاله بود

بدِ نیسان تو مضمون عالی نویس
ز ترصیع گویند اورا نفیس

مرصع عروسِ مبانی بود
مکلّل بنورِ معانی بود

لآلی بیان و جمان تبیان
در ذکر جمیل ذو المجد الاثیل

والفضل الجزیل آب و رنگ تازه می پذیرد و جواهر زواهر معانی در گوش مبانی وصف جلیل صاحب نبیل بی مثل زیب و زینت نو اندازه میگیرد ۵ بموج سرور دریای احسان × فرو ریزد قلم لولو و مرجان بر ضمائر مرآت نظایر اهلِ بصایر مخفی نماند که از صلب همایون شرافت مشحون ابر نیسان کرم کان عطا بحر همم جمیل الصفات جلیل الشیم جزیر القدرات والقیم معدن عز والنعم خلاصة الادوار نقاوهٔ اهل الامصار مرکز محیط المکارم والعوارف بدر سماء المآثر والعواطف کریم الاصل فی الزمان شریف النسل بین الاقران رفیع المکان عظیم الشان عمیم الاحسان مستغرق فی بحار رحمة المنان فخر الملک وزیر السلطان جناب غفران مآب نواب سید امیر علی خان بهادر شایستهٔ هرگونه تفاخر. شاعر ۵ توان گفت اورا سحاب کرم

که شوشش فشانی چو باران درم * سه گوهر شاهوار یادگار موجود اند که گوهر وجود هر یکی معدن فضل و هنر
نیاکان رانشان میدهد و اکلیل فضائل بزرگان را آرایش استحسان می بخشد گوهر بزرگش معدن
علم مخزن حلم گوهر وفا جوهر صفا محیط کمال سپهر جلال گنجینهٔ جواهر فراست مجموعه خزینهٔ کیاست آراسته
بحلیه فضل و هنر پیراسته به پیرایهٔ عقل بر تر نظام عقود یواقیت خوش بیانی صراف نقود زواهر معانی
دُرر غرر نجابت لآلی متلالی شرافت نور حدقهٔ بینائی نور حدیقهٔ دانائی نوح فلک فتوت یوح فلک
مروت سیاح بحار سخن گستری سیتاح مسادین معنی پروری مصباح شبستان روشن رائی مفتاح خزائن
صفات آبائی نهنگ لجهٔ قابلیت ماهی دریای ماهیت باسط مفارش فیض و امتنان غارس مغارس
جود و احسان بحر الجواهر لیاقت منتخب النفایس درایت معلم سفینهٔ معلومات ناخدای کشتی تحقیقات
فرازندهٔ لوای عالی مقداری طرازندهٔ بساط نامداری لعل شبچراغ افسر حشمت دُرة التاج تارک ثروت
فیروزهٔ تاج فیروزمندی و کامرانی یاقوت اکلیل بلندی و حکمرانی اشرف النجباء افضل النقباء
احسن العرفاء رأس الظرفاء اکمل النسب احمد الحسب سلالة الاماجد والانجاب علالة الافاخم و
الاطیاب فضائل و فواضل مآب جناب نواب شرافت الدوله مولوی سید اشرف الدین احمد خان
صاحب بهادر بی بها دُره ایست که امروز ذات معدن حسناتش باعث مباهات مومنین شرع متین و وجود
ذی جودش موجب فرح و کشود مسلمین دین مبین میباشد چون لب لعلین او از حقهٔ یاقوت دهن گوهر ریزی
بسازد معنی منهما اللؤلؤ والمرجان روشن میگرداند۔ شاعر ؎ به بین وقت سخن گفتن لب شیرین
و دندانش * که گوئی دُرّ عمان است در لعل بدخشانش * هر که دریا دلی آن باذل دریا دل دریافت
دُر یافت و زبان را باین دُر فشانی آشنا ساخت بتضمین لراقمه ؎ چرا جویم یم و معدن که دست
اوست چون دریا * جواهر خیز و گوهر ریز و گوهر بیز و گوهر زا * پس سحر که دریا دریا گوهر شاهوار و کشتی کشتی
لولوی آبدار از رشحهٔ سحاب کفش در دست دارد و همیشه باآبرو میگذراند عجب است که از درج دهن صدف نما

دلش این سخن بر نخیزد۔ شاعر ۵ گر دل و دست بحر و کان باشد۔ دل و دست خدایگان باشد۔ ہر گاہ احوال
سلاطین ماضی و حال در مجال مقال می آرد کتاب تحقیق مورخان زمانہ تقویم پارینہ شمردہ میشود چون نگویم کہ
در تاریخ دانی مہارتی و کمالی دارد کہ عدیل و نظیرش محال ہست و زبان زبان آوران در توصیفش لال سلسل
کلامش ہمہ سلک لال است و کان طبعش از گہرہای شبچراغ مالامال حبذا رنگین مقالی کہ رنگ لعلش جگر لعل
خون می کند و عقیق از تحسر سر بسنگ میزند و مرحبا صاحب جمالی کہ مداحش در رنگ رنگا رنگ خوش میزید و
بکمال سخن خسروی چنین لعل و یاقوت میریزد ۵ لعل یا یاقوت یاقوت دل شید است این ۔ یارگ یاقوت
یا شنجرف یا لیہاست این ۔ لب لعل تو یاقوت است یاقوت است مرجان را ۔ سیہ چشم تو بادام ست یا دام
است انسان را۔ چشمش عین عرفان ہست و جبینش روح ریحان۔ از نور محاسن احاسنش ضیای محاسن پیدا
و از ہر مویش تنویر خطوط شعاعی ہویدا بینی تجلی بارش شمع طور است یا خط نور بر صحف رخ مسطور کعبۂ و
کنشتش در کیش او حرام ہست و مدام در روش اُنس انسی خوشخرام در گلشن جنانش ہر گل بوی صلح کل
میدہد و خاکپایش چو گل ارمن و زر گل بکار می خورد جبینش ماہ ماہ سعید و آبروانش ہلال ہلال عید
دل دوستانش از پرتو جمالش خوش حال و قلب حسودانش از ہلال غم ہلال ہلال چرا نخوانم کہ
مجمع فیوض و مکارم نا متناہیست و متخلق باخلاق رسول اللہی کہ سینۂ فیض گنجینہ او طور سیناست و حقیقت
و مجاز را آئینہ لوحش اللہ گنجینۂ اسرار وجود عالم ہست و نہانخانۂ اسم اعظم کعبۂ دل خانہ کریم است و روضۂ
رضا و تسلیم محل مناجات کلیم است و مقام استجابت ابراہیم۔ لکاتبہ ۵

بمدح در بحر فضل و ہنر	فرو بارم از خامہ لعل گہر	فشندہ آب درش سر بسر	غبار یتیمی بروی گہر
سہ گوہر بدانش بیامد حسن	ولای علیؑ و حسینؑ و حسنؑ	دم عشق احمد چہ محکم زند	کہ در حب آلش ہمہ دم زند
خلیق و کریم و لئیق و نبیل	عقیل و فہیم و فرید جلیل	صداقت شعار و صداقت نثار	جلالت پناہ و جہان وقار
بود چرخ الفتی کہن اسپ او	بود تیغ او برق بہر عدو	بار دو و انگریزی و فارسی	ز فضل خدا ہست او منتہی

سخن میکند آن فصیح البیان | بهر سه زبان مثل اهلِ زبان
بعقل و هنر زینت خاندان | بعز و شرف رونقِ دودمان

گُلِ بوستان کمال است او | مه آسمانِ جلال است او
بزیبد بفرقش کلاه سری | بنازد بذاتش جها سروری

خردمند دانشور ذی کمال | همایون نژاد و همایون خصال
کلاهِ سعادت بسر دارد ا | سراپا لباسِ هنر دارد ا

جلا بخش آئینهٔ عقل است | نگارندهٔ نامهٔ فضل اوست
اگر نام او کس برد صبحدم | به بیند شب و روز شادی بهم

مراد مبدم صیف او خوشتر است | عروس سخن را همین زیور است
بوصفش زنم چون سخن ای سحر | از اندازه مدحش بود بیشتر

حدیثِ ثنائیش چو آرم بلب | بجوشد بدل رنگ عیش و طرب
بپایند در خاتمش سرنگون | همه صاحبِ فضل و فهم و فنون

بطبعش تحمل چو خاکست ضم | گذارد تحمل بگردون قدم
امانت بود پیشهٔ او مدام | دیانت بود شیوهٔ او دوام

امارت بنازد ز اجلال او | شهامت گرآید ز اقبال او
رشاقت زبالای او نام | رشادت از و مفتخر سربسر

انیس قلوب جهانست او | قبولِ دلِ مقبلانست او
ابر کرسی جاه عالی وقار | بملکِ کرم سرورِ نامدار

رخش همچو خورشید تابنده | ز نورش رخِ ماه شرمندهٔ
ندانم چه دارد رخش آب و تاب | چو آئینه خورشید شد آب آب

قدش سروِ گلزار حُسن و جمال | چه خوش نخل زیبا و موزون نهال
وراداد دادار داد و مراد | مراد دل او مگر داد داد

همه کاملِ دهر مداح او | همه عادلِ عصر مدّاح او
دل او که معمورهٔ عدل کرد | در و مهر و اکرام را وصل کرد

همه طور او طور اهلِ کرام | همه کار او کار اهل همام
ورا مسلک صلح کُل آمده | که در راح او عطر گل آمده

زمیلادِ او بلبلِ کلکِ من | چنین میشود با طرب نغمه زن

که ولادت باسعادتش در زمان محمود و اوان مسعود بمقام فرخنده فرجام دار السلطنت کلکته بتاریخ ششم ماه جنوری سنه یکهزار و هشت صد و پنجاه و پنج عیسوی مطابق بست و هفتم ربیع الثانی سنه یکهزار و دو صد و هفتاد و یک هجری قدسی روز نورافروز یکشنبه ساعت ده و ساعت بعد سرور و حبور بمنصهٔ ظهور رسیده یا جگر گوشهٔ کان عصمت و عفت آویزهٔ گوش شهود گردیده یا زادهٔ ابر نیسان امارت و ریاست از صدف شرف نور افروز جهان شد که از جمال بی مثالش مسرور و محبور زمین و زمان شد و دولت خانهٔ فیض کاشانه حضرت نواب غفران مآب از وفور یاسمین ارتیاح و ریاحین انشراح

غیرت گلزار گشت و غلغلۂ تہنیت و طنطنۂ مباہجت فرحت بخش قلوب روزگار نواب نامدار اوّل دوگانۂ شکر پروردگار ادا نمود و بعده نقره و طلا بمساکین و ایتام عطا فرمود و سامان بزم سور سرا با نور بالوف آرائش و صنوف زیبائش آشکار شد و ہرچہ دران می بایست خوب و مرغوب پدیدار خلاصۂ خنیاگران و رقاصان زمزمۂ انبساط و ترانۂ نشاط سر کردند و لولی فلک را برقص آوردند ہر طرف صدای ترحب طرب خیز بود و بہر لب این نوای سرور انگیز شاعر ؎ زبس در نغمہ انگیز است ایام ٭ سزد رقصد اگر در گور بہرام ٭ و بزبان دوستان اخلاص کیشان و برادران اختصاص اندیشان بصد سپاس گزاری جناب باری ہمین اشعار مسرت اشعار جاری - لراقمہ

صبحدم چون آفتاب از درجۂ بیت الشرف ٭ روی نیکویش بچشم روزگار آمد پدید
نور تا بخشید مہ را مطلع سیمای او ٭ از فروغش مہر گردون شرمسار آمد پدید
عشق رخسار فروزانش نمی دارد اگر ٭ لاله از بہر کدامین داغدار آمد پدید
چشم میگونش کہ می بخشد شراب انبساط ٭ می کشان را دافع رنج خمار آمد پدید
ابروانش بہر دشمن خنجر قہر خدا ٭ یا برای مشرکان این ذوالفقار آمد پدید
این چہ خوش مولود آمد جوہر عز و شرف ٭ گوہری یا از بحار اقتدار آمد پدید
راست میگویند در وصفش کہ چون اجداد خود ٭ صاحب لطف و عطا و افتخار آمد پدید

راقم سطور اگر بخواہد کہ برخی از کیفیت تجمل و تجلل محافل مینو شاکل و تنویر قنادیل و لموع شموع مومی و کافوری و تجلی حباب و روشنی کنول و گیلاس و حاضرین با تمکین و ایثار و انعام و تقسیم طعام ارقام کند طوامیر طویل میگردد مختصر دران محفل نور منزل رونقی بود کہ رنگ خورنق شکستہ و باضائت شیشہ آلات بلزم افلاک پیوستہ خوشا مولود مسعود کہ بہمین ظہورش ظہور چنین سرور موفور گشتہ و خہی فرزند ارجمند اقبال پیوند کہ بفیض میلاد با اسعادش مذکور نشا ما تا محصور گشتہ زہی نور فرخندہ رو کہ ہر روز مادر و پدر و سائر

بزرگان و عزیزان را از دیدار فرحت آثارش عید نوروز حاصل بود و هر شب افتراح قلب و انفراح
دل موجود چون بسن چار سال و چار ماه و چار روز رسید محفل بسم الله خوانی منعقد گردید نواب باسل و باذل
درین تقریب میمنت تقریب هم سامانی بزرگ و تزک سترگ مهیا فرموده و ابواب بذل بیش از حوصله بروی
عالم کشوده که بیانش از حیز تحریر بیرون است و از زبان تقریر افزون الغرض بزرگان شهر و اعیان دهر
حاضر شدند و استاذ مهذب با کتاب مذهب تشریف آوردند و پیش اهل کتب لوح سیمین و کلک زرین نهادند
از زبان فیض ترجمان استاد بسم الله بر آمد از لسان فصیح البیان تلمیذ خوشتر و بدان مثابه بخواندن آیات
سبع المثانی و سورۂ رحمان غنچۂ دهانش وا شد و باین فوحات مناجات عالیه سا رب اشرح لی صدری
ویسر لی امری واحلل عقدة من لسانی یفقهوا قولی که همه حضار گل گل شگفتند و در شگفت آمدند
و بارک الله گفتند پس از آن روز آغاز تعلیم و تربیتش با یضاح پیوست و حرفهای دلنشین بر کرسی
تحسین نشست و درین مابین سنت خلیل الله رسم شریعه ختنه نیز باین شوکت و شان انجام یافت که
تا حال بدیار ما ضرب المثل و یادگار است میتوانم گفت که تعلیمش بعلوم عقلی و نقلی بسان شاهزادگان
بروی کار پذیرفته و یوماً فیوماً قوت فهم و ادراک باستکمال رسیده چنانچه علم ادب و قواعد فارسی از استاد
یگانه و مشهور زمانه کاشف غوامض زبان دری جناب مرحوم آقا احمد علی صاحب جهان نگری و
علم تاریخ از مورخ بے بدیل و مثیل ماہر رموز شاعری عندلیب گلستان رنگین مقالی طوطی شکرستان
نازک خیالی ناصب رایت استادی فصاحت و بلاغت انتساب جناب مغفور شاه الفت حسین صاحب
عظیم آبادی و علوم مختلفه از جناب حکمت مآب مرحوم حکیم قاسم علی صاحب عظیم آبادی و هنر و فضایل
انتساب جناب مولوی سخاوت حسین صاحب بنارسی و عمدة العلما زبدة الفضلا جناب مولوی
شجاعت علی صاحب قادری بهاری و شمس العلما زین الکملا ادیب فهیم و عالم حکیم عالی جناب مولوی
کبیر الدین احمد خان بهادر و خوشنویسی از یاقوت رقم جواهر قلم مرحوم جناب مرزا امیر جان صاحب

ہوگلوی وانہ والد ماجد خود کہ فی الحقیقت خطاط زبردست مثل میر عماد از شاگردان ارشد جناب
منشی خلیل صاحب بودند بہرہ مند شد و بہمعصران خود خیلے نام آور و سربلند و بہ تحصیل زبان
انگریزی بہ نحو کہ باید و شاید از نحاریر دوران مسٹر رایٹ صاحب پرنسپل ڈفٹن کالج و مشاہیر
زبان پروفسر ہنری بلخمن صاحب پرنسپل مدرسہ عالیہ کلکتہ پرداخت و اوقات عزیز را بسیر فہ صرف کساخت
و آموزگاران ہم بہ شفقت تام و محبت تمام بتعلیمش کوشش بلیغ می نمودند و بمعاینہ شوق و ذوقش
دعا می خواستند و میفرمودند۔ ع زلخت دل سپارم گوہر چند۔ باین نو بادۂ اقبال پیوند۔ برد
در حفظ آن صد محنت و رنج۔ کہ بی محنت کسی کم یافتہ گنج۔ زسن تعلیم ز آموختن باد۔ گہر از ما زرو
اندوختن باد۔ الحمد للہ والمنہ کہ باسرع ازمنہ بقوت راسخہ و ملکہ کاملہ ہمچنان بر علم فرنگ قادر شد
گویا بجمیع علوم فائق و از جملہ فنون ماہر شد و در مدرسۂ عالیہ دو مرتبہ بعطیہ انعام و یک دفعہ جاگیر چند
ماہانہ سرفرازش کردند و در ڈفٹن کالج بابت تحفیظ علم تواریخ یک سلور میڈل زیب گلو کردہ
ممتازش ساختند ہمانا کہ در گلوی ہمایونش تمغۂ کیاست و لیاقت انداختند و در گردن حاسدانش
طوق لعنت دیدہ بصیرت و چشم حقیقت بہ بیند و بر افضال ایزد بیہمال آفرین خواند کہ آن نگین
رموز درایت و قیاس سخن سنج ہنرور و معنی شناس رشک سحبان و بو فراس زبدہ اکیاس در
انٹرنس کلاس بود کہ صیت علم و فضلش گوش عالم قرح سمع نمود و گورنمنٹ عالیہ برای عہدہ
جلیلہ و منصب نبیلہ تولیت امام باڑہ ہوگلی انتخابش فرمود۔ لراقمہ

بیا ای صاحب علم و لیاقت — بنهم بر فرق تو تاج ریاست
بیا ای مسند آرای امارت — بافزا جای خود از زیب و زینت
بزم تولیت هان جلوه گر شو — بلی رونق فزا با جاه و فر شو
نصیب دشمنانت رنج و حسرت — نصیب دوستانت عیش و راحت

بیا ای معدن فهم و فراست — زنم بر جامه ات دُرّ فخامت
بیا ای گوهر کان صدارت — بیا ای جوهر جان صدارت
ترا بادا همیشه شادمانی — بصد اقبال و عز و کامرانی

جوهریان جوهر اخبار اخیار و صیرفیان لعل آبدار گفتار

جواهر زواهر صدق مقال را چنین بر اکلیل تصدیق می زنند و منقب الماس نوک قلم بر مروارید
تمیق که چون جوهر شمشیر همت رونق سپر بسالت نقطه دائرهٔ فضل و افضال مرکز دائرهٔ کمال و
اکمال اسوهٔ اشراقیان قدوهٔ مشائیان معلم معلم اول سر دفتر مهندسان اکمل رونق بخش
مسند صدارت مربع نشین چار بالش تولیت قران السعدین برج هدایت و رهبری نیرین اوج
بصیرت و دیده وری سلم گزار طارم کنوز معانی و حکم رصد بند بام رموز بیانی و فنون قدم ها
علم اصطرلاب مجسطی خطاب الوری انتساب اقاید س القاب غفران مآب عالی جناب طراوت افزای
ریاض ریاضی مولوی سید کرامت علی صاحب جونپوری به سبب شیب و هزال و ضعف و اضمحلال و
قرب ارتحال بحضرت ذو الجلال ترک تولیت گفته از گورنمنٹ عالیه ولیعهد خود همین سرمایهٔ قابلیت
را خواست و نتیجهٔ درخواست بفضل بسم الله حسب خواه یافت اگرچه بسیاری از اعاظم و افاخم
بخواستگاری این عهده جلیله و منصب نبیله کوششی و جهدی نگذاشتند مگر التماس خود را بانتماس
مبدل یافتند و بعضی از حاسدان الماس حسرت خوردند و مرحله پیمای شهر خموشان گشتند چنانچه در سال
فرخنده فال یکهزار و دو صد و نود و دو هجری قدسی بر کرسی صدارت تولیت بستان سلطان نهادر
جلوه آرا شد و ببان قطب بجای خود زینت پیرا اهالیان دفتر مانند دبیران چرخ اخضر حاضر شدند و
سر تسلیم خم کردند و گفتند. المحرره ۵

تو باشی نور بخش و نور افروز
و ما در اکتساب نور هر روز

وگر انسان حشیم عقل بجید
گرانی - نام معین الدین احمد

بلی این بی بدل در کار دانا
وحمد و جم بستر حکمرانی

ثنا ها بهر او یکباره گفتند
گهر ها بر عمارت نیکو سفتند

اطال الله عمره فی المعالی
و زاد الله رتبه فوق الاعالی

توئی خورشید تابان ای فلک قدر
و ما سیارگان پیش تو چاکر

تو باشی دائما در کامرانی
و ما از فیض تو در شادمانی

ز نشر نفس عیسی مسرور گردید
از این در چشم او منظور گردید

غرض از مقدمش کل عهده داران
همه اشراف و هم خدمتگزاران

وقاک الله احداث الغوادی
وصانک عن نکایات الاعادی

بعد از ان سائر ملازمان سرکار فیض آثار امام بارهٔ

معظمه محسنیه صف بصف استاده اند و آداب ما وجب بجا آوردند حضور لامع النور بملاحظه آنها خوش شده اند و آنها بکمال انبساط و نهایت نشاط بدین ترانه مترنم گشتند ع نامت بلند و ذکر جلیلت جمیل باد

ظلت ظلیل و دشمن جاهت ذلیل باد ۞ از دولت تو اهل بهانز اسرور باد ۞ چشم بدان ز جاه و جلال تو

دور باد ۞ سپس مفتاح مخزن امانت و دیانت عالی جاه مولوی سید کرامت علی صاحب جنت آرامگاه بدستور بزرگان دست بدست زده بدفترخانه آورده اند و خزانچی را طلبیده اند و کلید خزاین بدست دست آرای تولیت تازه تفویض فرموده اند و دست دعا بدرگاه بی نیاز و کارساز دراز نموده اند.

و عذب البیان شده اند ـ لکاتبه

بزم آرا شد ولی پاک ذات ۞ حبذا اعزاز و شان تولیت
یا الهی همچو گلزار جنان ۞ سبز باشد بوستان تولیت
زیب تازه یافت این ماتم سرا ۞ گشت مستحکم مکان تولیت
می خلد در سینهٔ اعدای او ۞ خارهای گلستان تولیت

و ایشان گلدستهٔ اطاعت را زیب دستها ارادت مند ساخته

دست کورنش برسر نهاده اند راقم هیچمیرز نمی تواند که جملهٔ کیفیت آغاز تولیت درین مختصر بنوعی که باید مسطور نماید و محامد و مناقب و خوبی کارروائی و خوش اسلوبی صاحب تولیت مذکور سازد حساب آن همچون تقاطر امطار می شمارد مصرع ع شمار قطرهٔ باران کسی چگونه کند ۞ آزین رو روی سلمای مدعا و عارض عذرای متمنی بگلگونهٔ اختصار تزئین می یابد که پرده کشایان حجلهٔ عروس خوش بیانی و نگاربندان پنجهٔ نگارین سخندانی خیلی تاریخهای تهنیت مشعر حالات تولیت نگارش کرده اند و پرده نشینان عبارات و مخدرات اشارات را بجلوهٔ ظهور آورده اند که هر یکی بحسن و جمال بی مثال مشاهده می آید و بعشوه و کرشمهٔ سحر حلال وانیقدر منظور نظر حضرت ممدوح شده اند که بعون قدیر عنقریب در کتاب مستطاب شش جهت زیور انطباع پوشیده فروغ بخش دیدهٔ دیده وران خواهند شد خصوصًا در گلستان بیخزان نسخهٔ مطبوعهٔ ارمغان عندلیب نکته پرداز همرنگ بلبل شیراز ظهوری عصر طغرای دهر آستاد انشاگران سرآمد استادان سردفتر منشیان سرخیل عبارت آرایان صوفی

صافی نہاد عالی نسب والانژاد خلاصۂ ارباب صداقت مواد مصدرِ صدق وصداد سلطان
العاظم اتقیا برہان افاخم اصفیا مطلع انوار افاظت منبع آثار افادت شرسار شراب صافِ حقیقت
مست وبیخودِ بادۂ ناب طریقت قدوۃ السالکین اسوۃ العارفین زبدۃ المتکلمین عمدۃ الصالحین
عالم باعمل فاضل اکمل سیادت مآب حکمت انتساب واقف اسرار خفی وجلی جناب حکیم سید
احمد حسین صاحب صوفی مدظلہ العالی چندان گلہای نیابت ونسترنہای تولیت شگفتہ وخرم اند
کہ نظارگیان تازہ دم را بوجد می آرند واحتظاظ روحانی والتذاذ روحانی می بخشند والحق راست
میگویند وبجا می سرایند - لراقمہ

گفتمش کو ظہوری وطغرا	گفت دل صوفیِ سخندان است	نظمِ صوفی بہارِ بستان است	نثر او غیرتِ گلستان است
		حرف حرفش چو سنبل وریحان	روح بخشِ جنانِ انسان است

وآین گلچین گلشن پریشانی وطوطی آئینۂ حیرانی ہم چند تاریخ در زمان مراح ضمان آغاز تولیت مشعر
تہنیت گفتہ بود درینوقت دو قطعۂ اردو وفارسی بیاد م آمد کہ عرض می شود

سرورِ سینۂ دستورِ اعظم	ہو افضلِ خدا سے صدر آرا	چراغِ تولیت روشن ہوا ہے	نظر آتا ہے ہر گھر مین اُجالا
زمین ہے آسمان مین قدم سے	مہ و خورشید ہے ایک ایک ذرّا	یہ بحرِ معرفت سے زیب ہوگی	نظر آتا ہے اک کوزے مین دریا
جبین سے آشکار انوارِ ایمان	ولائے پنجتن جنتون سے پیدا	ہزارون غنچہ بان کس کس کو دیکھین	تماشائی ہین انکے خود تماشا
معائب سے بری خوبی سے معمور	بشکلِ جبیس مین اُترا فرشتا	دعا کرای سحر شام و سحر روز	یہی ہے خیرخواہی کا تقاضا
برآئین مطلبِ دل اس ولی کے	بحقِ شبّر و شبّیر و زہرا	کھلین کلیان ریاضِ آرزو کی	رہین شاداب گلہائے تمنا
سنہ ہجری مین ہے مصرعِ تاریخ	یہی عہدہ ہمایون حق نے بخشا سنہ ۱۳۲۹ ہجری قدسی	شکر بے حصر نخلبندِ جہان	کہ گلِ مدعا ہزار شگفت
آنچنان ابرِ رحمتش بارید	کز جہانہا غبارِ کلفت شست	اندرین موسمِ بہار افزا	دلم این مژدہ از صبا بشنفت
تولیت یافت انورِ حشیم وزیر	غنچۂ خاطرِ محب بشگفت	حاسدِ او کہ ہست سبز قدم	ہمچو سبزہ و بخت خوش بخفت
از سرِ انبساط بلبلِ منکر	منصبِ تولیت مبارک گفت سنہ ۱۳۲۹ ہجری قدسی	در دل ارادت منزل تصور کردم کہ درین سرور موفور	

وجہور کشور ٥ نثار محفلت این وقت گوہری باشد ٭ که در حساب نیاید بہای آن گوہر ٭ ہمان دم اشعار آبدار غواص بحر سخن طرازی و آشناور دریای نکته پردازی بلاغت و فصاحت نصاب جناب آقا محمد حسین صاحب شیرازی تخلص بناخدا که نظم آبدارش سلک گوہر بی بہاست و جواہر اشعارش در نہایت لمعان و صفا بخاطر رسید سبحان الله دُرہای ناسفته که از ابر قلم ریخته اند اینست ـ ٥

چو دست اشرف الدین احمد از فرط سخا ریزد
مدادِ خامه ام ہر دم بدفتر لعل رُمانی

ز دستِ معطی او منفعل کان بدخشں آمد
ز طبع خوگر من بارور شد ابر نیسانی

سلیل آصف راوی که بی خاتم بدست آرد
بعون نقش خاتم حشمت و فرّ سلیمانی

چنان کامل پدر را اینچنین عاقل پسر باید
که گردد تازه از رایش طریق معدلت رانی

تعال الله از این نفسی که در مرآت خود بینی
نظر ناکرده تا افتند به تسویلات نفسانی

مہین زادی که در بستان معنی نفحۂ خلقش
باطفالِ چمن بخشند مدد از قوت روحانی

مر این خدمت و راز ید عفاک الله تعال الله
که از سعیش بنظم آید طریق دین و دنیانی

بسی تا ئید ہا جستند خلق از بہر نصب خود
بکبر یاس ولای اہل بیت از بہر دربانی

چو اشتر مست گردیدند در بیدای خود بینی
بکام حرص خائیدند ہر یک ژاژ طنیانی

ندانستند با قل می نیاید رتبۂ احنف
سُہا را کی بود با مہر رخشان لاف ہم شانی

مہی شایستۂ این تولیت باشد که عزم او
بسواری بود چرخی که نہد رو بویرانی

کسی شایستۂ این منصب والا بود کز دل
بکبر یاس شہنشاہ شہیدان سوده پیشانی

نبیرہ پاک پیغمبر سلیل ساقی کوثر
نتاج دودۂ ہاجر بر تبت مصحف ثانی

حسین آن خامس آل عبا کز عالم معنے
مطہر باشد و طاہر به تنزیلات فرقانی

سبب از عالم امکان بود حید کبار او
طفیل ذات والایش جہان باقی و فانی

کیم من تا که بسرایم ثنا اندر خور شاهی — که جبریل امین کردی بکبریاش ثنا خوانی
چه گویم مدحت حیدر که حیدر بعد پیغمبر — بود از ماسوا بهتر ز تائیدات ربّانی
سلونی کس نگفت از اول ایجاد بر منبر — نه داود و شعیب و عیسی و موسی عمرانی
چه جستی نا خدا همت ز لطف احمد مرسل — همان شا باین دعای احمد مرسی ز بر خوانی
کنون ای یوسف مصر جلالت شاد زی شادان — که باشد حافظت تعویذهای پیر کنعانی
الا تا سبزه می روید همی تا چرخ می پوید — خور خاور فرا ماند تو با حشمت فزونمانی

منّت مر خدای را که از الطاف بی نهایتش تا این زمان بالوف عزّت و شان و انواع امن و امان فرحت توامان صدر آرای تولیت و زیب پیرای مسند صدارت است و هر گونه خیر اندیش ماتحتان با ارادت و خیر خواه جمله مسلمین و مومنین می باشد و بهر کار شان کوشان و معین شادی ایشان را شادی خود میداند و بربادی ایشان را بربادی خود در بهبودی عام اهل اسلام سعی تام میکند خاص در ترقی مسلمانان هوگلی کوشش تمام فواکهات حدیقهٔ فیض سانیش کام بخش کام انام است هر که از و کامیاب نگردید کی برخوردار است و ثمرات مهربانیش وقف عام است کسیکه ذائقهٔ او نچشید نهال آمالش بی برگ و بار است عارض عذرای تمنایش رشک ماه و آفتاب است و زلف لیلای مدعا گیسوی حور تفضل عزیز عزیز مصر عزّ و علا است و با عزیه و اصدقا معزّ و عزیز دل‌ها و دوستانش مشموم بشمایم خوش می باشند و دشمنانش مسموم بزهر هلاهل می مانند قول من هیچ این البته صادق بر می آید که باین شمائل پسندیده و خصائل حمیده قدم بقدم والد بزرگوار خود رفتار می سازد و مضمون صداقت مشحون اَلْوَلَدُ سِرٌّ لِاَبِیْهِ بر این خلف اشرف می زیبد کسیکه چشم انصاف و قلب صاف دارد بلطف و مراعاتش بنگرد و قدر تفقداتش بافزاید و هر که کور باطن و سیر چشم باشد تو قبر خورشید صفاتش چه بیند — لمنمقه — طینت بد هر که دارد در جهان در بدی کوشد بهر صبح و مسا لیک باشد خود همیشه مبتذل عاقبت دو زخ دهد او را خدا بنگر بدای اهل هوگلی بنگرید

ای صاحبان باصفا، کارہای خوب و احسن در نظر از سعی بالغش آمد چنانکہ در انتظام امورات و انصرام
مہمات امام باڑہ معظمہ محسنیہ ہمچنان ہوشیاری و بیدار مغزی بکار می برد کہ گاہی تزلزل و تخلل و تخلف
در قوام مہام نیامدہ بلکہ روز بروز در آئینۂ معاملات جلا و در روی مقدمات صفا بمعاینہ رسیدہ و گوش
جہان جز خوشنامی حرفی نہ شنیدہ و از دیاد صلاح و فلاح امام باڑہ ملحوظ ضمیر منجلی نظیر گشتہ و باعث انعقاد
انجمن اسلامیہ ضلع ہوگلی ذات مصدر حسنات اوست کہ اہل اسلام را سبب وقعت و آبروست و مبلغ بست و ہشت
ہزار روپیہ از گورنمنٹ عالیہ برای ترمیم مکان عظیم امام باڑہ معظمہ برآمد گردیدہ کہ روح پر فتوح واقف و بانی
ارتیاح بیحد برگزیدہ یقین است کہ در اجرای این کار نمایان خالق انس و جان قصر یاقوت و مرجان باو مبذول
فرماید و از وصال حور و قصور خوشنود گرداند آمنای امانت دستگاہ خیر خواہ امام باڑہ مقدسہ ہمچنین
اشخاص خاص مقرر شدند کہ اخلاص و اخلاق سجیہ رضیہ در ذات والا صفات می دارند و بہر حال اعلام
اعلام نام و نشان امام باڑہ معظمہ می افرازند خدای لایزال اوشانرا توفیق خیر مآل دہاد و شاد و آباد دارد
بالنون والصاد۔ سہ گورنران رفیع المکان عظیم الشان بنگالہ زیارت امام باڑہ معظمہ حاصل نمودند و از
تنظیم و تنسیخ صاحب تولیت راضی گردیدہ خیلی ستودند و قدرش افزودند الحق کہ در شہر ہوگلی وجود ذی جود
نعم المقصود صاحب تولیت مجمع قابلیت و فضیلت است و منبع مکارم و مصدر محاسن بی نہایت بچشم خود
دیدہ ام کہ وقتی کہ کسی از گورنران فلک احتشام و شاہزادگان عظام و امراء ذو الاکرام و حکام عالی مقام
درین شہر ہوگلی رونق افزا و زینت پیرا می شوند اول بصاحب تولیت ملاقات کردہ دست تلطف و
توجہ بطرف ایشان دراز می کنند و لب مکالمہ باز۔ لمحررہ ۵

چگویم من چہ او را عز و شان است ... بعالم چون مہ تابان عیان است
بآن سوگند کو را آفریدہ است ... در یکتائی نظیر است و فرید است
درین ہوگلی خصوصیت چہ باشد ... کہ یکتائی بہر حالش بزیبد
بہر افراد اخلاقش عمیم است ... سزای معنی خلق عظیم است
کریم ابن کریم ابن کریم است ... سخاوت در وجودش از قدیم است
چنان فائق بعز و جاہ آمد ... سخن در وصف او کوتاہ آمد

رقم سازم دگر اخبار صادق بگویم از زبان گفتار صادق که از تحریک و حسن تدبیرش ستایش نامه ذرادوان
بهجت و برکت اقتران جوبلی قیصرة الهند دام ملکها بذریعهٔ جمیلهٔ حضور معدلت ظهور نواب معلّی القاب سلطنت پیرای
عدالت گرای وسیرای بهادر بحضور موفور السرور حضرت ملکهٔ معظمه قیصرة الهند دام اقبالها فرستاده شد و هم دو
ستایش نامهٔ مسرت و مباهجت ختامه به پیشگاه عزّ و جاه عالی جناب معلی خطاب آنریبل سر ایشلی ایڈن صاحب
بهادر و عالی جناب گردون قباب آنریبل سر ریورس طامسن صاحب بهادر لفٹننٹ گورنران
سابق داده شد و در ۱۸۷۷ عیسوی بوقت دربار دُربار قیصری اشتهار شاهی بکمال دلخواهی و فصاحت
ما تناهی در زبان اُردو ادا ساخت و رایات دبدبهٔ قیصری و صولت اسکندری برافراشت که پروانهٔ
شکرگزاری هر سه ستایش نامه حسب دلخواه یافته سر افتخار و ابتهاج بر فرق کیوان گذاشت لکاتبه

بیا ای شاهد فرخ در آغوش	که اندازم دُر تر درج در گوش	بیا ای گوهر کان زواهر	که بنهم بر سرت تاج جواهر
بیا ای لولو دُرج صباحت	که لالای کند یاقوت کانت	بیا ای معدن حسن ملاحت	که افروزد جهان نور جمالت
بیا ای منشی رنگین بیانی	بیا ای شاعر شیرین زبانی	بیا ای طوطی گلزار تحریر	بیا ای بلبل بستان تقریر
بیا ای شانه ساز گیسوی حور	بیا ای نور افزای رخ حور	بیا ای ناظم دُرّ معانی	بیا ای ناقد نقد مبانی
عروسان معانی را بصد فر	برآور این زمان با زیب و زیور		

حلی بندان شواهد انبساط حله پوشان نواهد نشاط
مشاطه گان خراید شوق غازه کشان خدائد ذوق مقصورهٔ مقصود را بزیور تمنا در حجال میمنت و
اقبال هر هفت نموده بر تخت طاؤسی عروسی می نشانند و بند نقاب زرین از ناظرهٔ زهره جبین بر کشوده
نوشاه خورشید کلاه را می نمایند و آئینه داران پری تمثال حسن حسن ماه جمال را بصد عشوه و ناز در آئینهٔ
اشتیاق بدین مثال مشاهده می کنانند و عنان صبر و اختیار از دست عشق بیقرار می ربایند که چرخ
مینا فام در جامهای مهر و ماه بادهٔ شادمانی و کامرانی لبریز کرده بدور زهره و مشتری بداد و کب دعا چون
دهن مینا بکشاد - لراقمه بنوشید این بادهٔ خوشگوار × بمانید تا در زمن برقرار

سرور و مسرت بصد افتخار | همیشه بمانند خدمت گزار
شما را ز لطف خدا صبح و شام | سرور می وصل بادا مدام

یعنی در ایام مسرت آغاز و فرحت انجام ماه فروری سال فیروزی بار یکهزار و هشت صد و هفتاد و چهار که بلبل بر شاخ گل سرود عشاق می سرود و بهر نوای دلنواز دلهای کوچک و بزرگ خوشنود می نمود حدائق گیتی از آبیاری سحاب الطاف باری سیراب و شقائق چمنستان عالم باز اهیر و اکمام شاداب فرش زمردین سبزهٔ نوخیز در بساتین دنیا گسترده و شاهدان چمن گل گل شگفته و خلعت نو در بر کرده شمشاد و سرو بسان عاشق و معشوق باهم همدوش بلبل و گل از وفور مستی و جوش طرب با یکدیگر هم آغوش فاخته بی ساخته نوای فاخته نواخته صلصل همرنگ بلبل به ترانه سنجی بهار در ساخته مشاطهٔ ابر آذری مصروف بآراستن عروسان نبات در حجلهٔ زمین و شانه کش هوا بشانه کشیدن زلف خوبان زمرد گون فروردین هوای سازگار گلستان به نشر روائح طرب دلنواز۔ و در بستان عیش و سرور عود سوز و عود ساز مصور روزگار صورت انشراح بر صفحات لیالی و ایام بموقلم اشعهٔ کواکب دریه نگارنده و صورت کش زمانه تصاویر بشاشت بالوان تاثیرات فرحت اقتران انجم متلالیه بر اوراق صباح و رواح طرازنده بود بفحوای مضمون فانکحوا الصالحین والصالحات منکم و خیرا من الفسکم بزم عقد مناکحت به تزئین تمام آرائش انعقاد پذیرفت و از تشریف آوری امراء و علماء و ادباء رونق غیر محصور بر گرفت خطیب ادیب الحمد لله الذی خلق من الماء بشرا وجعله نسبا و صهرا شروع کرده با شرائط مشروع خطبهٔ عقد نکاح سراپا افتراح با بضعهٔ دودمان عفت شمع تابان انجمن عصمت مصباح خلوت حیا چراغ دودهٔ صفا صبیهٔ عفیفه برادر مادرش جناب فخامت مآب منشی فدا علی خان صاحب ڈپٹی مجسٹریٹ سابق به نهایت فصاحت و نمایت بلاغت بخواند و حرف مبارکباد بر زبان راند نواب والا نژاد با دل شاد جواب مبارکباد چنین ارشاد فرمود و خطیب لبیب را خوشنود نمود۔ شاعر ؎

از لطف دلپذیر تو جان یافت زندگی ٭ و ز خطبهٔ فصیح تو دل زنده می شود ٭

بعد ازان ؎ گفتند حضار نواب را ٭ مبارک بتو شادی مه لقا ٭

ز لطف خدا زهرهٔ مشتری — بباشند دایم بجلوه گری
دو مهتاب و خورشید یار بدام — بشادی گرازند هر صبح و شام
بفر سود نواب عالی مقام — شمارا بود نیز شادی دوام

درین مقام اگر احتشام روانگی ساچق و زیبایش بارات را و پیرایش محفل نشاط بارقام درآید طول می کشد خلاصه همچنین محفل سور و بزم سرور چشم فلک و دیده ملک ندیده و گوش جن و انس بدین منوال ملحانهٔ مسرت خیز و غلغلهٔ فرحت انگیز نشنیده ه زهره در رقص بصد ناز و طرب زین شادی و چرخ خم گشته به تسلیم مبارکبادی و حمد بشیار رفائق لیل و نهار را که نور افشانی ستارهٔ کامرانی یعنی ظهور موفور السرور این شادی خانه آبادی شب عیش بزرگان و عزیزان را چون صبح عید روشن نموده و شاهد لیلی منظر اقران را بحلیه کواکب میامین و سعادات هر هفت و مزین مجلهٔ ارادات ارادتمندان را بجمال جهان آرای عروس مراد روشن کرده و دامن تمنای یکرنگان را از گلهای رنگارنگ غیرت گلشن - لمحرره

مغنی کجائی بیا شادمان — بزن بر بربط تهنیت این زمان

چنان ساز کن نغمهٔ خرمی — که زهره برقصد بفرط خوشی
شبی بود روشن چو روز صفا — ندیدم چنین شب بنور ضیا
همه روشنان شمع افروخته — ز بزم جهان تیرگی سوخته

سته شب بزم رقص و سرود رشک جشن بهرام به تحسین شاهانه و خسروانه از اجتماع رامشگران خوش گلو و زهره جبینان هر غوله مو و قوالان نکیسا آهنگ و سازندگان باربد رنگ و مقلده پیشگان کشمیری و لکهنوی سرور افزای صد ورگشت و از فروغ تجلی شوامع لوامع ستارگان آسمان و قندیل ماه بی نور - لراقمه

دران نازنینان زرین کمر — برقص و نوا دلبر هر بشر
بناز و ادا هر یکی دل فریب — ز دلها ربودند صبر و شکیب
چو آهنگ شیرین چه آواز بود — که هر کس باوصاف دمساز بود
کسی گفت ای مرحبا مرحبا — ندیدم چنین محفل خوشنما
کسی گفت در وجد بی اختیار — برین بزم دلکش دل و جان نثار

بعد ازان سامان گشت بارات میمنت آیات بی مثل و بی نظیر و بی ند و ندید برچیدند و نوشاه را بر شبدیز گلگون سوار کردند - لراقمه

به تن سبز رنگ نوشه چو شد جلوه گر — رکابش ببوسید اقبال و ظفر
فلک سیر شبرنگ نوشه چو ماه — جلو ریز گردش چه انجم سپاه

فروغ رخش دیده چون آفتاب	بحیرت چو آئینه شد آب آب	چه زیبا بتن خلعت زرنگار	شعاع قمر شد ازان شرمسار
چه خوش سهرهٔ از دُر بی بها	که هر سلک او عقد پروین نما	برانش روان شد بصد احتشام	تو گوئی ندیدم چنین احتشام
غضنفر و ضیغم و لیث و نبیل	همه همرهش بر عماری پیل	پیاده چو مور و ملخ بی شماره	سواران چابک بتازی سوار

الغرض بارات مسرت بار همچون قشون فصل بهار در گلزار بهار رسید و باهتزاز نسیم عنبر شمیم خود در روضهٔ دلها بشگفانید کسی نبود
که غنچهٔ لبش باین ترانه نکشود ؎ این طرفه گل ز فیض هوا در چمن شگفت من همچو گل شگفتم و گل همچو من شگفت هرگاه
پس از رخصتی عروس بارات میمنت آیات در بارهٔ فرّ اجعت کرد نواب عالی حوصله پدر بزرگوارش چه بخششها که از سیم و زر و
طاقه های حریر و استبرق و کمخواب و اطلس بر برادران و عزیزان حسب مدارج هر یکان نکرد و چه نوازشها که از انعام
و اکرام به جمیع ملازمان و دیگر مردمان. لراقمه ؎ همه مسرور از خلعت همه مشکور از عزت همه مصروف در مدحت همه مشغوف در عشرت
نازم بر افضال ایزد بی همال که از وزیدن باد شمال تکرمش در همون سال فرخنده فال مورد تفضلات و تفقدات
بادشاه جمجاه محمد واجد علی شاه که بالفعل آن بادشاه عالم پناه را ارم آرامگاه و رونق بخش گلشن جنت و اورنگ نشین
مغفرت می نامند گردیده بزمرهٔ مصاحبان مقربان شاهی باعزاز و اکرام نامتناهی بمشاهرهٔ یکصد روپیه ماهواری فخیره اندوز
تفاخرات گشت و بحصول خطاب مستطاب شرافت الدوله خان بهادر بهره یاب افتخارات لراقمه ؎ نهاد از لطف شاه اختر کلاه عالم آرائی
بر سرم می گزارد بعزت و فرسیر افتخار بچرخ اخضر اگرچه باعث رحلت والد ماجد خود که بتاریخ شانزدهم نومبر سنه ۱۸۶۹ عیسوی گلگشت گلستان
ارم پیراختند و گم شدن دو گوهر بیش بها یک پسر ده ساله و یک دختر صغیره و انقلاب روزگار و نیرنگی چرخ غدار اکثر ناخوش
میباشد تا گر استقلال را از دست رفتن نمیدهد و راضی برضای حق تعالی می ماند و بهر حال همت بلند میدارد زیرا که کیفیات تغیرات
عالم ایجاد از هبوط حضرت آدم تا این دم خوب میداند و درین وقت بحمد الله از طرف اهلیهٔ عفیفه دو دختر نیک اختر و یک پسر رشک قمر
نور نظرش می افزایند و خانه را از جلوهٔ نور افروز هم درجهٔ بیت الشرف میدارند خالق کون و مکان تا دور آسمان هر اختر و قمر
را حیات جاودانی عطا فرماید و فروغ اقبال و کامرانی به بخشد آمین ثم آمین برادرانش بفضل ربانی و لطف رحمانی بکمال عزت و حشمت
بر منصب حکومت باستقامت داشته حکمرانی میکنند و پیش حکام وقت وقعتی پیدا کرده اند برادر اوسطش عالی جناب فخامت مآب سید

افضل الدین احمد خان بهادر تفضل الدوله در شهر مینو سواد عظیم آباد بعهدهٔ سب رجسترار کامگار است صاحب اعتبار و اختیار و برادر خُرد ش
مجسم فرهنگ و هوش عالی جناب جلالت انتساب سید حسین الدین احمد خان بهادر که ستارهٔ ارجمندی بلندی جبینش هویدا بود در مقام بردوان
جنت مجسترتیا با عز و وقار است و در نصفت و عدالت شهیرهٔ روزگار مقام شناسان بر ده هزار است میفرمایند که این کوچکا ز آهنگ فرهنگ بزرگ
است و در علو آهنگی همچو والد بزرگوار سترگ انشاء الله تعالی این کهتر که بعقل و هنر مهتر و برتر است خیلی نام آور خواهد شد و بزرگی بعقل
است نه بسال از همت بلند این خردمند اظهر شاعر ~ همت بلند دار که مردان روزگار ~ از همت بلند بجائی رسیده اند
پوشیده نیست که حضرت ممدوح ماشاء الله چشم بد دور در علوم خصوص علم تاریخ نزد یکتا و شهرهٔ دور است که ذکر جمیل و وصف جلیلش بهر زبان
مذکور و مشتهر ادانیست که در شاعری هم مذاق تازه دارد و در نثر نیز بطرز نوی می نگارد و اختراع غریب در سخنوری ایجاد کرده است و چمنستان
منظوم و منثور را بروش دلبستگی آباد آراسته ارباب بصیرت دلیل و برهان نه جویند خود ملاحظه فرمایند که در کتب مطبوعه تحفهٔ سخن و نورتن و یادگار
و در دُردانهٔ خیال چه کارها کرده است که سخن ناگفته و دُر ناسفته دیدن را مبارکباد میگوید و هر گوهر در رونمائی دل و جان می طلبد و نسخهٔ
عبرت نامه و تاریخ محسنیه و تاریخ قهرمان فرانس و شش جهت و موالید ثلاثه پنج کتاب از تصنیفات و تالیفات طبع سلیم حضرت ممدوح ضخیم
مجیم مرتب شده موجود اند انشاء الله تعالی وقتی که حلیهٔ طبع خواهند پوشید عاشقان سخن خواهند دید اکنون راقم اثم ختم نامه بر دعا میکند
و ابینندگان چشم دارد که خطایم را بچشم عفو بنگرند که آری عبارت عاری دلیل پریشانی این ابجد خوان دبستان نادانی است اگر جمعیت
خاطر میسر می بود دفتر دفتر بصنعت مرصع و مسجع می نگاشتم و در حضور حضرت ممدوح و صاحب نظران نذر می گذاشتم و ستودن می خواستم
الهی تا مهر و ماه تیرگی زدای شب و روشنی فزای روز اند کواکب جاه و جلال و ثواقب حشمت و افضال بر اوج اقبال تابنده باد
و سایهٔ اعطاف حضرت ممدوح بر مفارق الطاف و سائر بهی خواهان نیک نهاد پاینده باد — ~

خداوند عالم پناه تو باد ‖ ملک بر فلک نیکخواه تو باد
بزرگیت با چرخ پیوسته باد ‖ دل و جان بدخواه تو خسته باد

الراقم

کنم دمبدم شکر پروردگار ‖ که دارم بسر ظل تو نامدار
نباشد دگر کار در دل مرا ‖ ولیکن همیشه دعا و ثنا
بود بر سرم سایهٔ لطف تو ‖ چه ظل هما را کنم آرزو
شوم شاد و دایم دعایت کنم ‖ دعایت کنم هم ثنایت کنم

گوهر سوم برخی در ذکر دربار قیصریه از مؤلف

مخلبندان بستان روایات و سخن سرایان بزم حکایات چنان نگارش کرده اند که چون تاریخ این
دربار پُر بهار یکم جنوری ۱۸۷۷ء عیسوی مقرر بوده از وقت صبح در میدان محاذی شهر دهلی بسیاری از
مردمان فراهم شدند و سائر افواج قیصری و جمعی از اراکین سلطنت و اساتین مملکت شاهی در همان
ساحت عظمت مساحت گرد آمدند کیفیت ساز و سامان و کثرت نقاره و نشان و جمعیت مردمان را
چگونه راقم سطور تحریر نماید هر طرف که نگاه کار میکرد همین نوع ساز و سامان دولت بزرگ برطانیه بنظر
در می آمد چنانچه مرحوم والدم نواب فخر الملک وزیر السلطان سید محمد امیر علی خان بهادر در کتاب
لیشن نامه مفصلاً تحریر فرموده اند راقم سطور در زمان دربار قیصری باعث عهدهٔ تولیت امام بارهٔ
عظیمهٔ حسنیه در هوگلی بوده صرف برادرم تفضل الدوله سید افضل الدین احمد خان سلمه همراه والد
مرحومم در دهلی رفتند علاوه برین حسب ایمای گورنمنٹ بنگال عالیجاه کمشنر صاحب بهادر قسمت بردوان
بهمان تاریخ و روز براقم آثم حکم داد که اشتهار قیصری را بزبان اردو روبروی اهالی دربار شهر هگلی
که در آن وقت دار الحکومت قسمت بردوان بود بخوانید چنانچه بسر و چشم تعمیل حکم محکم شاهی کردم
عالیجاه کمشنر صاحب بهادر اوّلاً اشتهار مذکور را بزبان انگریزی بصد لطافت پیش حضار خواندند
روشن باد که سوای دربار بزرگ دهلی در شهرهای نامی ممالک هند همچنین دربارها برپا کرده بودند
و اشتهار قیصری را مشتهر در سائر بلاد بتاریخ یکم جنوری سن یکهزار و هشت صد و هفتاد و هفت
عیسوی ساختند. آمدم بر سر مطلب جانب جنوب میدان دربار دهلی عساکر خاص سلطانی را بسر کردگی
نواب کمنڈر انچیف بهادر جا داده بودند و بطرف شمال افواج و والیان ملک را بصد آئین قرار کردند
مقام بارگاه فلک اشتباه که در آن حکام بلند مقام و عماید پُر احتشام جمع آمدند بشکل قوسی
ساختند و در وسط آن تختگاهی برای حضور نائب السلطنت نواب ویسرای بهادر هند گذاشتند

آرائش بارگاه را چگونه بیان کرده شود والد مرحوم میفرمودند که صرف نقش و نگار تختگاه قیصری دل از دست ناظرین و حاضرین بی اختیار می ربود حضور فیض معمور نواب نظام الملک آصف جاه نظام والامقام دکن دام ملکه نیز درین دربار بهمراهی مرحوم نواب مختار الملک سر سالار جنگ بهادر تشریف داشتند و ارکین دولت پر صولت برطانیه مثل عالی جاهان گورنران مدراس و بمبئی و لفٹننٹ گورنران بنگاله و پنجاب واله آباد دام اقبالهم شریک بودند چون پرچم شعاع شمیم خورشید خاوری همسر نصف النهار گردید عالی جناب نواب معلی القاب لارڈ لٹن صاحب بهادر ویسرای کشور هند حکم خواندن اشتهار قیصری درداد چنانچه یکی از افسران فوجی بآواز بلند و طرز دلپسند خواندنش آغاز کرد بعد اتمام آن سلامی توپ و تفنگ بسیار سر شد و سائر اهالی دربار مبارکباد دادند و غلغلهٔ تهنیت و شادمانی از رعایا و برایا و سایر اقاصی و ادانی بلند گردید بعده حضور ویسرای بهادر دام اقباله فرداً فرداً از والیان ملک و حکام دیار بصد بهجت و اخلاص ملاقات کردند و دربار قریب عصر ختم شد تعداد سپاه و اهالیان بارگاه زیاده از هفتاد و نه هزار در شمار آمد قبل برخاستن دربار والد مرحوم قصیدهٔ زیرین را حسب الحکم حضور ویسرای بهادر در دربار سراپا افتخار خواند

قصیده در شان علیا جناب سلطنت مآب قیصرهٔ معظمه ملکه محترمه کوئن وکٹوریه اسکندره شاهنشاه هندوستان و فرمانروای برطانیه دام سلطنتها

ای شهنشاه زمن قیصر هند	تاج بخش سر هر افسر هند	خسرو ملک قوی اقبالان	شهریار ضعفا پرور هند
نیر طرفه شب و روز افروز	مهر انگلنڈ و مه انور هند	مالک بحر و بر اعظم دهر	حکمران همه خشک و تر هند
شه باذل ملک و دریا دل	داور یا و ریا پرگر هند	بذل و عدلت بجهان افروزی	چون مه و مهر ضیا گستر هند
پرتوت جلوهٔ صبح امید	ای رخت مهر درت خلد هند	وی سراپا شرف هند بتو	پایهٔ اجلال تو تاج سر هند
وز سرت فخر شهنشاهان است	تاج شاهنشهی افخر هند	گشت از پای تو سر تاج شهان	تخت فرماندهی افسر هند

شاه شاهان زمانی شاها	جم انگلندی و اسکندر هندا	مطلع جاه تو آمد ای ماه	طرفه بیت الشرف اختر هند
مستنیر است به مهر شرفت	نیر طالع فرخ فر هند	جشن این سال همایونت باد	تازه فخری بگزین کشور هند
وین خطابت شرف نو افزود	از پی دولت نام آور هند	گشت سر دفتر القاب شهان	این گزین نام تو در دفتر هند
تا جهان است جهان سلطانا	باد اقبال تو مستظهر هند	باد سرسبز بفیض تو مدام	هر گل و گلبن و باغ و بر هند

ایضاً تاریخ سال جشن همایون فال

شها خسرو هفت کشور شدی	که سرخیل شاهان برتر شدی	شهان انجم چرخ عز اند و جاه	تو آن جمله را ماه انور شدی
سبق بردی از خسروان شرف	که شاهنشه خلق پرور شدی	کنون کز خطاب سعید جدید	بتائید غیبی مبشر شدی
شنو مصرع سال فرخنده فال	شهنشاه انصاف گستر شدی		

حضور ویسرای بهادر که خود شاعر نامی و ناظم گرامی در زبان انگریزی بودند بگوش توجه استماع اشعار فرمود و نزدیک حضار والا تبار دربار قیصری مرحوم والدم را بزبان بلاغت ترجمان بستود شاعر دیگر که درین جلسهٔ عظمی اجازت خواندن قصیده یافت عالی جناب نواب غفران مآب علاء الدین احمد خان بهادر والی ریاست لهارو بودند نواب محتشم علیه نیز بصد فصاحت و متانت کلام پاکیزهٔ خود را روبروی حضور ویسرای بهادر دام اقباله خواندند و ستایش نیکو یافتند بالجمله جشن دربار دهلی که در ۱۸۷۷ عیسوی واقع شده در جلالت و خوبی و صولت و خوش اسلوبی و کثرت اجماع خواص و عوام و جمعیت سپاه پر احتشام و شراکت والیان خیر خواه و نیک انجام و حسن قوام انتظام نظیر در واقعات هندوستان ندارد اکثری از مورخین با تمکین شرح وار احوالش نوشته اند چونکه اختصار منظور راقم خاکسار است لهذا برهمین تحریر ختم کردم امیدوارم که منظور ارباب سخن گردد بحق محمد و آل محمد

از مؤلف در مدح شاهزادهٔ بلند اراده صاحب عالم مرزا جهانقدر محمد واحد علی بهادر دام اقباله و زید نواله

سرورا اختر نشان نیر رخ و اقبال دم	باز در هوگلی بیا مدحای فخر عزت است

از فیوضِ مقدمش گلهای گیتی تازه شد
تہنیت گویان بہر سو انبساط و بہجت است

اشرفا حالا بمدحش قطعهٔ عینا بساز
زانکه لطف مقدمش ظاہر ز عینِ عشرت است

اعتبارش در زمانه ہمچو دُرِ آبدار
اقتدارش در جہان قدر جہان با قدرت است

قدرتش باشد مقدر از قدیر ذوالمنن
سرنوشتش از فضائل نقشِ لوحِ حکمت است

عم او واجد علی شه شہریار لکھنؤ
جد او اقبال دولت ابن شمس دولت است

چون سکندر باب او در نام و حشمت آمده
چون سلیمان قدر عمش با ہزاران شوکت است

بر درش استاده دایم چار خدامِ ازل
ہر یکی زان شرفیاب خدمتش از عظمت است

خادم اوّل بود علم و دوم عقلِ سلیم
سومین جود است و چارم خُلق کان از فطرت است

می سزد گویم اگر او را پناهِ مؤمنین
زانکه ذاتش در شریعت استوار از حکمت است

باد قایم در پناه ایزدی ممدوح من
بر سما تا جلوه گر نیر بنور و رفعت است

ایضاً قطعهٔ دیگر در شان حضرت صفیر بلگرامی دام مجده

امروز بمن آمده دو نسخهٔ مرغوب
با نامهٔ رنگین که ز افکار صفیر است

بکشادم و برخواندم و مسرور بگشتم
دیدم که ہمه منبعِ گفتار صفیر است

نظمی است عیان در نظر قدرشناسان
یا مطلعِ انوار ز ابکار صفیر است

اُردو همه جا غیرت اُردوے معلّی
ہر شعر از ان در نظرم یار صفیر است

در مائده ہم پلهٔ لیلیٰ برسید است
خم خانه دگر واقف اسرار صفیر است

بو یا تنش از عطر فصاحت بود از خلد
روح القدسی ہست که ابکار صفیر است

فرزند رسول است ز احمد بکند نام
در بحر سیادت چه گہربار صفیر است

یک نسخهٔ اشرف چو پسندید ز الطاف
دو نسخه کرم کرد که دُربار صفیر است

باعزت و بارفعت دارین بسانا د
کیفیت او موقع ارباب لیاقت

این شاعر فرخندہ کہ سرکار صفیر است
اشرف بسخن سنج کہ سردار صفیر است

غزل فارسی حسب فرمایش مرحوم حضرت سلطان محمد بشیر الدین صاحب بہادر میسوریہ المتخلص بہ توفیق

در فراق تو دلم لالہ رخا دود کند
شر نگین شعلۂ او آتش نمرود کند

شعلہ انگیز شدہ آتش ہجرم چو چنار
کی ز لطف تو بکف گوہر مقصود کند

در تو این حال من ای یار کجا سود کند
چشم از چشمۂ گریہ شستہ است بچشمت سوگند

آتش مہر تو بر آتشم افزود کند
فکر دارم بہ طفیل تو اگر دست دہد

آتش شوق ز کانون دلم شعلہ کشد
سیل اشکم بنگر ہمسری رود کند

دست ہمت بہ ردامان امیدت زدہ ام
اشرف از بخت رسا کار چو داؤد کند

قطعات تاریخ

تاریخ رحلت مکرمی جناب مولوی شیخ عبد الوہاب صاحب لکھنوی تخلص تایب

آہ ز جور فلک وای ز افغان او
آنکہ زمین سخن بود بفرمان او

حیف چو بر شصت و ہفت سال ز عمرش گذشت

گشتہ جہان سر بسر گشتۂ پیکان او
حاجی و زاید بدہ عالم و شاعر بدہ

چرخ ستمگر گرفت آن ہمہ سامان او
بود کہ عالم سیاہ گشت ز ہجران او

بین کہ ز جور رش خطا د مولوی عبد الوہاب
جملہ تواریخ دہر شاہد عرفان او

سنہ صد و سہ یکہزار از سن خیر الانام

ایضاً تاریخ در رحلت حضرت عم محترم جناب مولوی سید کرامت حسین صاحب مرحوم رئیس اعظم قصبۂ بہار

سید عالی گہر فخر سران
رفت ز ذی الحجہ او چون سوی خلد

محترم نزد یکہ ہر اقران من
نالم از ہجرش دریں آوان من

مجمع خلق و صفا نیکو سیر
از سر جور فلک گفتا سروش

جوہر بی مثل در دوران من
ارتحال عم عالی شان من

سنہ ۱۲۹۵ ہجری قدسی

نوحہ بحال مرحوم اعلیٰ حضرت بادشاہ واجد علی شاہ اودھ

این دل ز غم عقدہا دارد
بہر شہنشہ ابتلا دارد

واجد علی شہ رفتہ ز عالم
فوتش جہان را در بکا دارد

شهزادگان ز ابر باد داده
بعد زوال ملک نیاکان
ذاتش با سلام بوده غنیمت

آزادگان ز در بلا دارد
هر واقعاتش ماجرا دارد
حالاوفاتش نالها دارد

بی جان عالم عالم چرا شد
مرحوم سلطان مظلوم خاقان
یارب امان ده اور آ با خر

ای چرخ جورت این وا دارد
سرّ ماتش نکتها دارد
زان رو کہ اختر اعتلا دارد

سلام ہاے جدید در اُردو

ابتدا سے مجرئی ہم ناتوان پیدا ہوئے
محفل سرنگ مین وہ شمع سان پیدا ہوئے
باعث فکر و حسد اپنی سخندانی ہوئی
قبر دونون کی کھُدی جب سخنوان پیدا ہوئے
اور علی کی آبرو کا ذکر کیا ہو مومنین
اُنکے دو فرزند کیسے نکتہ دان پیدا ہوئے
باغ زہرا کو اُجاڑا شامیون نے بیدریغ
اُسپہ اُمّت کے لیے وہ مہربان پیدا ہوئے
جای عبرت ہے کہ دنیا مین تمھارے واسطے
قافلہ سالار بن جب کاروان پیدا ہوئے

انتہا کے واسطے کیا بے نشان پیدا ہوئے
انقلاب دہر نے دکھلاے کیا کیا واقعات
جای حیرت ہے کہ کیون ہم بیزبان پیدا ہوئے
واہ رے توقیر سلطان رسل نزد خدا
وہ ازل سے نازش پیغمبران پیدا ہوئے
صبر و تقوی سے رہے آل نبی ہر دو سرمین
کیسے کیسے اس جہان مین ظالمان پیدا ہوئے
لاش اصغر سے کہا شبیر نے اندوہ مین
کس جگہ مرقد بنی ہے تم کہان پیدا ہوئے
حُبّ حیدر دل مین اشرف کے رہیگا تا قیام

کیا ہوئی ہارون کی شوکت اور سنجر کا جلال
جو ہوے اپنے لیے عبرت رسان پیدا ہوئے
منزلت شاہ و گدا کی ایک ہے مرنے کے بعد
میزبان دنیا سے اُٹھے میہمان پیدا ہوئے
حضرت خیر النسا کا وصف کیا کیجے بیان
لیک اُنکے حق مین کتنے منکران پیدا ہوئے
کسقدر صدمے اُٹھائے حضرت شبیر نے
چھ مہینے کے لیے کیون میری جان پیدا ہوئے
کیا قیامت ہوگئی اہل مدینہ کے لیے
ہم سخن مین آپ ہی کے مدح خوان پیدا ہوئے

سلام دوم

چشمہ ہاے نعرش حیرت پر حباب استادہ ہے
کیونکہ ایسے نظم مین وہ لاجواب استادہ ہے
عارض پُر نور حضرت سے جہان روشن ہوا
ہمرکاب شاہ وہ شوکت مآب استادہ ہے

خیمہ اہل فنا بالاے آب استادہ ہے
کون کر سکتا ہے مدحت حضرت شبیر کی
سکتے مین دیکھو فلک پر آفتاب استادہ ہے
رن کی جانب دیکھ کر زینب یہ کیون بولے حسین

مطلع اختر کو اشرف نے لیا از روے مہر
خاص اُنکی مدح مین ختمی مآب استادہ ہے
واہ رے تقدیر حُر کہتے تھے شامی دیکھکر
کیسا قائم بعد از زق کامیاب استادہ ہے

جب گئے عباس غازی رن مین اعدا نے کہا
کربلا مین مومنو بے آب و تاب استادہ ہے
عابد بیمار پابند سلاسل ہوگئے
اس الم مین سر برہنہ آفتاب استادہ ہے
حرکت بالا ہوئی مفقود زیرین کے لیے
یا د طوفانی ہوئی اور سیل آب استادہ ہے

معرکہ مین پھر تو یار و بوتراب استادہ ہے
اب نہ قاسم ہے نہ اکبر ہے نہ اصغر نے حبیب
بلوۂ اعدا مین زینب بے نقاب استادہ ہے
ایک جا پر تھا عناصر کے لیے ملنا مدام
چرخ کھا کر آسمان مثل سحاب استادہ ہے
رحلت شبیر کیا اک واقعہ جانسوز ہے

مطلب راہ رضا مخصوص درگاہ خدا
صرف تنہا رن مین وہ عالی جناب استادہ ہے
انتقال شاہ سے عالم تہ و بالا ہوا
چار جا پر اب عناصر بے حجاب استادہ ہے
خاک خاکستر بنی اور آگ مین حدت بڑھی
انکے غم مین تا ابد سر شیخ و شاب استادہ ہے

سلام سوم

مجرئی حالت دنیا رہی نادانی مین
کیا ملا ذات سکندر کو جہانبانی مین
ایک تنکے کا سہارا انہین بہر انسان
ہے نجات اس سے مگر عالم طغیانی مین
رنگ کل اہل ولا کا نہ جما پیش خدا
عقل کل دنگ رہا جنکی ثنا خوانی مین
دے خدا انکے سبب جنت و کوثر سب کو
کہ علم ڈوب گیا تا بگلو پانی مین
مرقد پاک حسینی کا عجب رتبہ ہے
خادم خاص حسینی ہے جہان مین اشرف

کٹ گئی عمر بشر کی تو پشیمانی مین
ایک دن عالم فانی مین نہ مسرور رہوئے
جز تغافل کے نہ کچھ ہے محل فانی مین
مجتمع ہوگئے سامان سرور دارین
جما جسطرے شبیر کا عرفانی مین
فخر ارباب حقیقت ہین حسینؑ ابن علیؑ
ایسی عزت ہے کسے عالم روحانی مین
یا خدا دل سے نہ بھولون غم شبیر کو مین

کیا ہوا یوسف و داود کا شہرہ یان مین
تھا یہی نقش لکھا مہر سلیمانی مین
ذریعہ پنجتن پاک ہے یک کشتی نوح
آل احمد ہوئی جب یاد پریشانی مین
واہ رے شوکت پر صولت شاہ شہدا
ایسا صابر نہوا خلقت انسانی مین
نہین ممکن ہے مصایب کا بیان حضرت کے
جان جب تک ہے باقی جسد فانی مین
طایر سدرہ ہے مصروف مگس رانی مین
ہے یہی نقش لکھا میری تو پیشانی مین
عجب وقت ہے ہستی مین مستی دیکھی

سلام چہارم

زمین کو چھوڑ کے ہم جو ر آسمان سے چلے
غبار دشت عدم خاک کاروان سے چلے
کہان سے آئے تھے اے مجرئی کہان سے چلے
سرائے دہر فنا اور سمند عمر ہوا
مقام غور ہے انسان کس نشان سے چلے

کہان انیس و ظفر اور کہان رہے اخگر
زمین کا زور نہ کچھ خاک آسمان سے چلے

ثنائے آل محمد مین نطق صاف رہے
وہ آیا سامنے لشکر پر انشان سے چلے

حسین کہتے تھے جبن کو جا چکے اکبر
کمان سے تیر سے تلوار سے سنان سے چلے

امام کرتے ہین آسان مشکلین اشرف
وا ہے قسمت کہ میرا مہربان ایسا تو ہو

جذب الفت سے کہا ہاں قدر دان ایسا تو ہو
سچ ہے دنیا مین محبت کا اثر ہے لاکلام

مر یہ الفت کا نشان یون ہمگمان ایسا تو ہو

زمین شعر کہ کیا کیا نشان نشان سے چلے
بشر کو چاہیے راہ خدا مین خیر کرے

زبان اہل سخن صرف اس بیان سے چلے
نہ چاہیے کوئی سامان کہا یہ زینب نے

وداع ہو کے جوان پیر ناتوان سے چلے
نہ چھوڑ یو کبھی بچون کا ساتھ اے عابد

قطعہ اردو در جواب شاعر نوجوان

کشتی دل کا ہمارے بادبان ایسا تو ہو
یادگاری مین رکھی اسنے کتاب یادگار

مہربانون کے لیے دل مین مکان ایسا تو ہو
ظا و فا و یا و را کا مثل لفظ فہمیدہ ہے

خدا نے فرق کیا ہے میان شاہ و فقیر
قدم سے زر سے قدم سے چلے زبان سے چلے

کہا یہ حضرت عباس نے علمدار ہو
ہوا بدل گئی جب شاہ اس جہان سے چلے

گرے جو حضرت شبیر جا بجا سو اعدا
حسین کہتے ہوئے اسطرح جہان سے چلے

جو آنکی راہ محبت مین کوئی جان سے چلے
خط جو آیا آپ کا مسرور جی میرا ہوا

درد دل ایسا تو ہو اور نکتہ دان ایسا تو ہو
الفتون بالفتون ہوتی ہین انسان کے لیے

ان نہالون مین نیک سیرت نوجوان ایسا تو ہو

تقریظات فارسی از مؤلف

تقریظ فسانہ خورشیدی

حمد خداوندیست کہ کارنامۂ لیاقت اردوی معلی را جلوہ گاہ طبع رسانیدہ و مدح مصنفے ہست کہ باوجود ہجوم افکار و کثرت کار روزگار اندرین روزگار از لطف خالق جبار قصہ عجیب و فسانہ غریب بزبان خوش و طرز دلکش کہ نثرش سلاست قرین است و نظمش ملاحت آگین مضامینش فراوان شیرین و نکاتش از حد نمکین تمہید واقعات را چون تمہید واقعات عالم پرداختہ و تحریر سوانحات را مثل تحریر سوانحات بنی آدم ساختہ راقم آثم درین باب چہ گوید و چہ تحریر سازد الحق کلامش آبدار بمثل سلک لآلی است و صفائی چون آب زلال قطعہ

افسانۂ دلچسپ نشد طبع درین عصر
ہر مطلب آن مطلب ارباب محبت

وصفش نتوان کرد کہ معیار کمال است
ہر قصہ آن مقصد خوبی و جمال است

ہر ساختہ آن مجمع حالات دل انگیز
افسانہ بمثل رقم گشت بہ دو

ہر واقعہ آن موقع ہمراز وصال است
از فضل درین نکتہ کلامش حق کمال است

نثرش همه لوعت افسانهٔ آزاد | با سلسلهٔ نظم که مفتاح خیال است
هر نکته او نکتهٔ اصحاب معانی | فضلش بود فارسیت طغرای کمالات
در خلق و مروت و تحمل بزمانه | چون آب بنزاکتش همه جا بیک حال است
مانند جهان تا که جهان است جهاندار | از حکم خداوند که دارای جلال است

وله قطعهٔ تاریخ طبع کتاب مذکور

رنگین بیان بدیع قصص عین اختراع | بهر لطف د سوانح و سرچشمهٔ انتفاع
از فکر تیز افضل دین حسن مسیح | مجموعهٔ ریاض سخن گشت انطباع

۱۲۸۵ھ

تقریظ دیوان خادم بردوانی

حمد خالقی است که پیدا کرد آفرینش را در اقل زمانی و عنایت فرمود بینش را در بندگان با تاکید او فن در میان عقول و نفوس و طباع ارتباط کامل بهم داد و علم را بران حاکم محکم نهاده ارکان اربعهٔ عناصر و موالید ثلاثه را بحکمت گوناگون بپا است و طبقات آسمان و زمین را چون رنگ بو قلمون پیراست خلاصه صانعی است که مثل ندارد و قادری است که بیک چشم زدن آب و گل را تخمیر می سازد و از نکتهٔ اول که صنعت است عالم را گردانید و از ثانی که قدرت است آدم را آفرید توصیفش از عقل بیرون و تحمیدش از علم فزون شعر توان ز بلاغت بسحبان رسید نه در کنه بیچون سبحان رسید جل جلاله و جل شانه و نواله بعد حمد نعت خلیفه او است که این همه موجودات و سائر ممکنات را بهر ذاتش آفریده و نور قدس کبریائی بدیدهٔ صمصام رسالتش در میدان دین مبین قاطع و برهان است و طمطام نبوتش بعرصهٔ علم یقین چون تیغ ذوالفقار حیدر کرار منور و درخشان الحق رسول مقبول است و بعد خداوندش سرچشمهٔ علوم و معقول صلی الله علیه و آله و ذریاته اجمعین سپس منقبت وصی بلافصلش که علی عالی اعلا است و ولی والی والا — شعر طفلی که شجاعت خدا شد با بنت رسول کتخدا شد مدارجش از خواجهٔ کائنات بدرجهٔ دوم است و منازلش در زمرهٔ اصفیای عظام و اوصیای کرام بمرتبهٔ اول گل سر سبز گلشن امامت است و در دریای ولایت مبدع طریقت است و مطلع حقیقت مخزن اعلام علوم الهی است و مطرح احکام رسالت پناهی سراج کاملین دارین است و سرتاج مهین کونین علیه الصلوٰة والسلام — اما بعد بر ارباب سخندانی و اصحاب علم معانی مستظهر باد که یکی از دوستانم که نام نامیش جناب منشی محمدی است و تخلص گرامیش خادم مسکن شریفش در بردوان متعلقهٔ ضلع هوگلی است و شهرهٔ علم و کمال

دراطراف واکناف ممتلی اندرین آوان میمنت اقتران دیوان بلاغت تبیان خود را طبع فرموده اند و از همعصران خویش اشاره کردند که تقریظ خوب و دلپذیر و تحریر مرغوب و بلاغت تخمیر تسطیر گردد در اتمام آن حکم بموجب خواهش ناظم که خادم خاتم می باشد و مخدوم عالم می بود سطری چند بطور ذیل می نگارد امیدوار است که مقبول نظر صاحبان کمال شود اشعار

		مهین ساغر فرخنده بنیاد	سخندان سخن‌ها کامل استاد
بطبع آورد دیوان معلّا	که باشد رشک گفتار مسیحا	می خوش رنگ مینای فصاحت	عروس حجله آرای براعت
فروغ دیدهٔ اهل کمال است	بمضمون لآلی پُر و صال است	خدایا این دبیر پر روانی	که دارد در سخن نام و نشانی
همیشه چون شاه اقلیم هنر باد	به تخت فهم و دانش جلوه گر باد	بود نقد سخن را تا رواجی	بکس هرگز مبادا احتیاجی
بماند این کلامش تا قیامت	بحق حضرت ختم رسالت	عجب دیوان اندر روزگار است	برای اشرف الدین یادگار است
چه دیوانی که مصباح یقین است	لطافت بخشش چون یاسمین است	سنِ تاریخ طبعش این چنان باد	که خادم نزد اشرف ارمغان داد ۱۳۰۱ هجری

در بزم مینو نظم گوئی نیری است که باد سحری جاروب کش اوست و ابر آذری آبپاش او و فروردین بهار آفرین از بسط بساط معانیش ممتاز و نسیم مشکین شمیم از نشر رواحیش سرفراز انوری از براقهٔ بلاغتش چون بید لرزان است و عسجدی از شعشعهٔ فصاحتش همرنگ عروسان نهان در کتان تلخکامان زهر فراق را شهد سخنش حلوای بیدود و دیدهٔ رمد رسیده نور سودان را از بلبل خامه و سرمهٔ مدادش کحل اندود نی شکرستانیست که طوطیان شکرخای معانی دران نغمه سنج بنغمهٔ دلنواز یا سرو بوستانی است که فاختگان لطائف مضامین برآن بچهچهه پرداز نظم بدیعش براعت را جانی است و بنای قطعاتش ملاحت را کانی طرح غزلیاتش جلوه افزای خاقانی است و نور افروز سخن قاآنی خلاصهٔ کلام تقریظ اختتام این است که دیوان بلاغت توامان حضرت خادم اندرین دوران بس غنیمت است حق تعالی موانع مصنف بدارین بخیر گرداناد فقط

خاتمة الطبع - للّه الحمد که رسالهٔ بی‌مثال موسوم به دُردانهٔ خیال مصنفهٔ اکمل دوران نواب شرافت الدوله مولوی سید اشرف الدین احمد خان بهادر در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکهنؤ بماه نومبر سنه ۱۸۹۹ عیسوی حلیهٔ طبع در بر کشید

To

Sir Donald Mackenzie Wallace, K. C. I. E.

THIS BOOK IS DEDICATED AS A TOKEN OF ESTEEM

BY THE AUTHOR

DURDANAI KHYAL,

BY

MOULVI SAYID ASHRAF-UD-DIN AHMAD,

MUTAWALLI OF THE MOHSINYA IMÁMBARAH

HOOGHLY,

AUTHOR OF

TOHFAI SAKHUN, NOWRATAN, IBRAT NÁMAH,

تحفہ سخن — نورتن — عبرت نامہ

AND

Yádgar Tabaqát Mohsynah,

یادگار طبقات محسنیہ

LUCKNOW:

PRINTED AT THE NEWUL KISHORE PRESS.

1889.